

Юридичні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(29)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2011

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівеський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 4 від 27 квітня 2011 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: В. Б. Захожай (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 2 (29). — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 222 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Калашніков В. А. Проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні.....	64
Медвідь Ф. М., Баран В. В. Концепція української раси Юрія Липи: витоки, сучасне прочитання	5	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	68
Автенюк О. А. Державно-правове забезпечення розвитку системи вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи	13	Шконда В. В., Кальянов А. В. Світовий досвід здійснення пенсійних реформ та його значення для України	68
Гайдай С. В. Співвідношення політичної ідеології та політичної науки	18	Ліщитович Л. І., Мельник П. П. Еколого-економічні наслідки впливу геомагнітного поля на агроценози	76
Гулько О. Я. Державна служба в контексті сучасних світових і національних змін і трансформаційних процесів	23	Мельник П. П. Економічні підходи до оцінки впливу магнітного поля Землі на продуктивність агроєкосистем	79
Євтушевська О. І. Проблеми політичного лідерства в сучасній Україні: гендерний аспект	27	Гришин П. М. Функціонально-цільова специфіка розвитку системи фінансового контролю в Україні.....	82
Кравченко Т. А. Критерій легітимності в оцінці політичного процесу у стабільних і перехідних політичних системах	32	Гришин П. М. Нормативно-правові основи забезпечення державного фінансового контролю: стан і перспективи розвитку в Україні	88
Кузьмін П. В. Взаємодія політики і бюрократії як проблема політичної науки і практики.....	37	Ейсмонт В. С. Теоретико-методологічні аспекти економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки.....	93
Лазаренко О. В. Проблема поділу влади: теоретично-методологічні засади розробки та актуальні питання обґрунтування	40	Тумовс Р. А. Детермінанти сучасного політичного процесу: національний і глобальний вимір	100
Логвиненко С. В. Питання національної безпеки України в контексті попередження та боротьби з тероризмом: теоретичний аспект проблеми	43	Мамченко М. М. Поняття фінансових ресурсів в аналізі джерел формування капіталу підприємств	105
Масловська О. М. Поняття партійних систем у сучасному політологічному дискурсі: теорія і методологія аналізу.....	49	Мельников А. Е. Теоретичні аспекти банківської інвестиційної діяльності.....	110
Масловська О. М. Політичні партії і розвиток парламентаризму в Україні: актуальні питання теорії і практики	54	Остапенко А. В. Проблеми розвитку і теоретичної реконструкції конкурентних відносин в аналізі ринкової економіки.....	117
Тимошин В. В. Проблеми систематизації принципів державного контролю: державно-правовий аспект аналізу	59	Остапенко А. В. Концепції і моделі ринкової конкуренції у сучасній економічній теорії	122

Пруднікова Л. О.

Стратегічні напрями подолання
проблем нерівномірності
соціально-економічного розвитку Донбасу..... 127

Ручка Н. В.

Інструменти комплексної
продуктової політики як засіб
раціоналізації виробництва і споживання..... 134

Устименко Г. В.

Місце центрального банку
в системі органів державної влади 140

Шеховцов В. В.

Деякі сучасні тенденції
визначення фінансового механізму
інвестиційної діяльності комерційних банків..... 145

Тимошин В. В.

Поняття форми державного
контролю господарської діяльності
у сучасній державно-правовій теорії..... 149

Ягода Янковска

Підходи до державного регулювання партнерських
відносин у сфері туризму Республіки Македонія..... 154

ЮРИДИЧНІ НАУКИ 159**Зарудний Є. О.**

Предмет та обов'язок доказування:
співвідношення понять..... 159

Мигалевич В. В.

Значення покарання у підвищенні
ефективності боротьби з корупцією..... 163

Модлицький О. І.

Розвиток цивільно-процесуальних відносин:
теоретико-методологічні аспекти аналізу 168

Морару А. А.

Правові основи державного управління
в аспекті становлення України як демократичної,
правової та соціальної держави 173

Солонина В. Ф.

Цивільно-правові проблеми
забезпечення права на захист в аспекті
вибору способу захисту порушених прав 178

Шашкова-Журавель І. О., Журавель М. І.

Порівняльно-правові аспекти
правового регулювання профспілкового руху
в державах Західної Європи і США..... 183

М. М. Зелененький

Держава як один із суб'єктів
соціального партнерства 187

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 192**Євтушевська О. І., Слободян С. І.**

Питання здійснення досліджень
політичного лідерства в Україні
з урахуванням гендерних особливостей..... 192

Гончаренко Є. Ю.

Аналіз можливостей проведення тестового
контролю у студентів-лінгвістів при вивченні
німецької мови як другої іноземної..... 199

Маяцька О. Ю.

Поведінка студентської групи
як предмет соціально-психологічного аналізу 204

Парафіан Кароль

Соціально-психологічні аспекти
дослідження феномена політичного лідерства:
теорія і методологія 209

Парафіан Кароль

Громадська активність
у структурі соціальної активності:
соціально-психологічний вимір..... 214

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 220

УДК. 340

Є. О. ЗАРУДНИЙ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПРЕДМЕТ ТА ОБОВ'ЯЗОК ДОКАЗУВАННЯ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 159–162

Обґрунтовується доцільність введення в теорію цивільного процесу поняття “обов'язковий предмет доказування”.

Відповідно до ст. 179 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК) предметом доказування під час судового розгляду є факти, які мають значення для вирішення справи, а відтак підлягають встановленню при ухваленні судового рішення [1]. У ст. 138 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС), яка має таку саме назву – “дослідження доказів”, так само йдеться про значення та встановлення, проте, вже не фактів, а обставин [2]. Термінологічно-статистичний аналіз текстів відповідних кодексів показує, що “фактами” цивільне судочинство оперує значно частіше за судочинство адміністративне, де законодавець воліє вживати поняття “фактичні обставини”, або просто “обставини”¹.

Очевидним є близькість цих понять – неочевидним та проблематичним виявляється їх відмінність.

З апіорної відмінності між “фактами” і “обставинами”, між, так би (по-філософському) мовити, “існуючим по природі” та “існуючим за домовленістю” судовий процес починається. Попе-

редне судове засідання не знає поняття “обставини справи” – коли на попередньому слуханні йдеться про докази, йдеться лише про факти. Обставини виникають при логічному просуванні стадіями судового процесу. Так, встановлюючи обов'язок доказування, і ЦПК (ст. 60), і КАС (ст. 71) солідарно визначають, що кожна сторона зобов'язана довести саме і лише **обставини**, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення. А в логічному кінці – судовому рішенні – обставини справи і докази (тобто, будь-які факти, фактичні дані) зустрічаються в одній точці логічного простору, позаяк факти мають логічне (та юридичне) існування лише як такі, що підтверджують обставини, а останні не мають самостійного існування, якщо не підтверджуються фактами.

Таким чином, логічна послідовність у наповненні правовим змістом фактично (самого по собі) існуючого, як предмета доказування, визначається обов'язком доказування. Наприклад, факт наукової експертизи стає обставиною справи, якщо потрапляє до орбіти обов'язку доказування: скажімо, “експертиза крові у дитини, матері і названого батька у справі про встановлення його батьківства дала висновок, що батьківство не виключається. Цей факт не є передбаченою законом обставиною, що підтверджує батьківство, але

¹ Факт, як “річ вперта”, в КАС пов'язується однозначно лише з діяльністю експерта; тут же додамо, що поняття “юридичний факт”, яке вільно використовують *prudentes* (див., напр., [3, 266, 275]), відсутнє в кодексах через свою очевидну тавтологічність.

у зіставленні з іншими доказами може привести суд до такого висновку” [3, 273].

Слушною є думка, згідно з якою поняття “суб’єкт доказування” належить до суду, позаяк останній, забезпечуючи повне, усебічне й об’єктивне з’ясування обставин справи, сприяючи сторонам у збиранні доказів, вирішуючи питання про належність і допустимість доказів, по суті, бере участь у доказовій діяльності [3, 268].

Обов’язок доказування, що лежить на суді, є абсолютним у тому розумінні, що загальні (конституційні) права інших суб’єктів доказування забезпечують їм свободу від обов’язку доказування (аж до відмови від позову або визнання позову). Такий абсолютний обов’язок формулюється законодавчим імперативом щодо судового рішення: воно **повинно** бути законним і обґрунтованим (ст. 213 ЦПК, ст. 159 КАС).

“Законним” означає згідно із законом. Якщо конкретніше, то відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права. Судове рішення має відповідати праву – бути матеріально і процесуально **правомірним**. Суддя має довести самому собі (“за внутрішнім переконанням”) правомірність свого рішення. Довести, що застосований ним закон поширюється на правовідносини сторін, характер яких визначається встановленими у судовому розгляді обставинами справи, які, у свою чергу, підтверджуються наданими судом доказами, які, нарешті, є нічим іншим, як доведеними фактами.

У цьому виснуваному логічному ланцюгу предметів доказування “факти – докази – обставини – правомірність” обов’язковим для суду є лише останній. Разом з тим, можливим для суду є розширення доказової предметності, що ми й споглядаємо у праві суду збирати докази з власної ініціативи. Проте, це є право, а не обов’язок.

Сторони, як суб’єкти доказування, так само мають право розширити сферу доказової предметності: від фактів і обставин до правомірності дій, доводячи суду їх матеріальну правомірність¹. Як і у випадку із судом, таке розширення є правом, а не обов’язком. Але за певних особливих обставин, а саме, за наявності **презумпції вини** суб’єкта доказування обов’язок довести правомірність своїх дій (бездіяльності) стає абсолютно тим, що ми пропонуємо визначити як **обов’язковий предмет доказування**.

¹ Що, власне, і має відбуватися на стадії судових дебатів, роль яких у нас, на жаль, реально зведена до відповіді на питання головуючого: “Про що ви просите суд?”

“Так, відповідно до ст. 448 ЦК за шкоду, заподіяну громадянином, визнаним недієздатним у судовому порядку, відповідають його опікун і організації, які зобов’язані здійснювати за ним догляд, якщо не доведуть, що шкода завдана не з їх вини. У цій нормі вина опікуна презумпується, але він може² здійснювати процесуальну діяльність, спрямовану на доведення наявності вини інших осіб, а, отже, на спростування презумпції своєї вини” [3, 275]. Ст. 71 КАС (“Обов’язок доказування”), встановлюючи у своїй першій частині тотожний до відповідної норми у цивільному судочинстві обов’язок доказування обставин, у другій частині робить обов’язковим предметом доказування дещо принципово нове – законність дій відповідача як презумпційно винного суб’єкта владних повноважень³. “В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб’єкта владних повноважень обов’язок щодо доказування **правомірності** (виділено Авт.) свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову” (враховуючи останню умову, зазначений обов’язок можна визначити як квазі-абсолютний).

Поняття обов’язкового предмета доказування є дедуковане (від абстрактного до конкретного через особливе) конкретно-всезагальне поняття, відносно якого інші визначені вище предмети доказування є різного ступеня абстракції.

Визначення обов’язкового предмета доказування може виступати засобом утвердження засадничого принципу рівності сторін цивільного процесу. Наприклад, якщо робітник звільнений за прогул і в позові до суду посиляється на, скажімо, транспортну проблему, то він має довести факт об’єктивної затримки, тоді як відповідач – правомірність своїх дій, а не спростування фактичної причини відсутності робітника. Правомірність та факт стають зрівняними в обов’язковому, визначеному для кожної зі сторін, предметі доказування.

“У зв’язку із реалізацією судової реформи останнім часом посилилась увага до питань удосконалення цивільного процесуального законодавства. Особливо пильну увагу викликають питання, пов’язані з доказуванням і доказами” [5, 70]. Теза, висловлена в інший час та в іншому місці, нині актуальна в Україні, адже ми слухно вказуємо на, так би мовити, системну причину вищезазначеної актуальності, яка однаковою мірою

² Радше повинен.

³ Див. [4].

справедлива повсякчасно й повсюдно на пострадянському просторі. “На відміну від Західної Європи в Росії ніколи не мала місця рецепція римського права”, в якому “існувала чітка й всебічно розроблена система доказів, сприйнята згодом частиною держав Західної Європи” [5, 71]. Тож спробуємо розглянути актуальну нині в Україні римську систему доказів, озброївшись поняттям обов’язкового предмета доказування.

У легісакційному процесі – процесі через законні позови (*lege agere*) – обов’язковий предмет доказування визначався ритуальною віндикацією. Усі можливі підстави претензій сторін підводились під одне поняття – праведності віндикації. Така зміна предмета судового розгляду (а відтак і предмета доказування) “відображає формалізацію спору щодо підстави, яка є загальнозначущою... Ефект досягався через витребування *sacramentum*, клятвеного підтвердження віндикації, і неправедна претензія отримувала форму порушення присяги” [6, 174]. Відповідно, сторона мала доводити не наявність свого права, а неправдивість присяги іншої сторони; неправедна претензія не тому є неправедною, що не відповідає праву, а тому, що є клятвopушенням.

Аналогічним за сутністю є визначення обов’язкового предмета доказування, але істотно відмінним за формою є той різновид формулярного процесу, де формула складалась на підставі певного факту (*formula in factum concepta*). Якщо претор, керуючись преторським едиктом, визначав такий факт необхідною та достатньою підставою винесення судового рішення, сторони мали доводити саме цей факт – як обов’язковий предмет доказування.

Суттєво протилежним є процес, побудований на підставі позову, що його давав претор, виходячи з принципу *bona fides*. Добросовісне судочинство (*judicia bonae fidei*) відрізнялось особливою гнучкістю і надзвичайно широкими повноваженнями судді; інтенція *ex fide bona* закликає суддю “врахувати весь обсяг інтересу позивача й всі можливі виправдання відповідача” [6, 184].

Подальше поглиблення тенденції розмиття обов’язкового предмета доказування споглядаємо в екстраординарному процесі посткласичного періоду. Оскільки в *extraordinaria cognitio* функції судового магістрату і судді поєднувались, і надавалась можливість апеляції до вищого магістрату (аж до найвищого), який вирішував не лише судову справу, а також і долю свого підлеглого, остільки “посткласичний суддя прагне не до того, аби його рішення було справедливим, а радше до того, аби воно було неспростовним” [6, 226]. Це призводить до відмови від принципу диспозитивності процесу; посткласичний *judex*, на свій розсуд вимагаючи додаткових фактів і обставин, стає суб’єктом доказування, а сторони, втрачаючи таким чином обов’язковий предмет доказування, все більше втрачають в автономії особистості та її вольовому началу. Разом з тим, намагання імперських чиновників знайти в усталених думках юрисконсультів твердий ґрунт для оцінювання своїх рішень створює умови для перетворення *правомірності* на обов’язковий предмет доказування.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України. – К.: Алерта, 2010. – 128 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Аналіз судової практики / За ред. О. М. Пасенюка. – К.: Істина, 2010. – 360 с.
3. Штефан М. Й. Цивільний процес. – К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2001. – 696 с.
4. Зарудний Є. О. Щодо концепції презумпції вини (на матеріалі конституційного звернення Верховного суду України) // Наук. праці МАУП. – 2010. – № 4(27). – С. 124–126.
5. Салогубова Е. В. Доказательства в римском гражданском праве // Вестник Моск. ун-та. Сер. 11. – Право, 1994. – № 3. – С. 70–78.
6. Дождев Д. В. Римское частное право. – М.: Инфра-М. – Норма, 1996. – 704 с.

На підставі аналізу процесуальних кодексів показано, що існуюча відмінність у процесуальному значенні фактів та обставин визначається обов’язком доказування, а відтак може бути “знята” у понятті “обов’язковий предмет доказування”. Розглядаються особливі (у діалектичному розумінні) одиничні випадки – предмет доказування такого суб’єкта доказування, як суд, та доказування суб’єкта, який має презумпцію винуватості. Виснуване поняття “обов’язковий предмет доказування” розглядається з точки зору римського приватного права.

На основании анализа процессуальных кодексов показано, что существующее отличие в процессуальном значении фактов и обстоятельств определяется обязанностью доказательства, а поэтому может быть “снято” в понятии “обязательный предмет доказательства”. Рассматриваются особые (в диалектическом понимании) единичные случаи – предмет доказательства такого субъекта доказательства, как суд, и доказывание субъекта, имеющего презумпцию виновности. Выведенное понятие “обязательный предмет доказательства” рассматривается с точки зрения римского частного права.

It is shown, based on the analysis of procedure codes, that the existing differences between procedural significance of facts and circumstances is determined by the burden of proof and therefore can be “eliminated” in the notion “required subject of proving”. Particular (in the dialectical sense) single cases – subject of proving of such a proving subject as court, and proving of a subject which has a presumption of guilt – are considered. Derived concept “required subject of proving” is considered from the point of view of roman private law.

Надійшла 24 листопада 2010 р.

ЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с.163–167

Аналіз статистичних даних щодо корупційних правопорушень дає можливість запропонувати заходи для зменшення рівня корупції в Україні.

Загальновідомим та, здається, неспростовним є той факт, що за останні кілька років наша держава недалеко просунулася на шляху до мети остаточного подолання корупції, а за деякими показниками спустилася нижче попереднього рівня.

Автори дослідження “Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009” показали, які саме проблеми із запропонованого списку респондентами оцінені як вкрай серйозні у 2007 і у 2009 рр. (табл. 1 і 2).

Згідно з Індексом сприйняття корупції міжнародної організації *Transparency International* Україна у 2008 р. посіла 134 місце (із 180) з індексом 2,5 (максимальний індекс, який відповідає повній відсутності корупції – 10, індекс нижче 3 вважається небезпечним), у 2007 р. – 118 місце (із 179) з індексом 2,7, у 2006 р. – 99 місце (із 163) з індексом 2,8, у 2005 р. – 107 місце (із 158) з індексом 2,6. У попередні роки індекс корумпованості був ще нижчим.

Таблиця 1

Серйозність проблем у 2007 р.

1. Низький рівень життя населення	94,5 %
2. Злочинність	92,8 %
3. Висока вартість і низька якість охорони здоров'я	91,5 %
4. Корупція в органах влади	90,4 %
5. Наркоманія / Незаконний обіг наркотиків	89,1 %
6. Висока вартість і низька якість житлово-комунальних та інших державних послуг	87,9 %
7. Безконтрольність дій влади	84,4 %
8. Безробіття	83,4 %
9. Надмірна бюрократія	81,2 %
10. Несправедливість у системі правосуддя	79,2 %
11. Нестача житла	77,9 %
12. Обмежений доступ до безкоштовної вищої освіти	73,6 %

Серед цих проблем корупція, як два роки тому, так і зараз, посідає четверте місце і хвилює понад 90 % респондентів. Причому кількість людей, які висловились у цьому сенсі, дещо збільшилась [1].

Пояснення цього становища доволі просте як на науковому рівні, так і на побутовому, воно зводиться до одного: рівень боротьби з корупцією у державі катастрофічно низький.

Загальнонаціональні опитування громадської думки “Стан корупції в Україні”, які були проведені Київським міжнародним Інститутом соціології у 2007–2008 рр., показали, що тільки 10–16 % опитаних цілком довіряють владі, 52 % розглядають корупцію як звичний спосіб життєдіяльності в Україні, виправданий у більшості ситуацій, 77 % вважають, що з 2004 р. рівень корупції в Україні значно зріс, 67 % українців повідомили, що

впродовж року були втягнуті в корупцію, 64 % – давали хабарі за порушення правил дорожнього руху. І тільки 4 % опитаних виявили готовність подати скарги до правоохоронних органів про корупційні дії службових осіб. Наявність корупції в судах зазначається у відповідях 49 % респондентів, у прокуратурі – 42,9 %, серед нотаріусів – 22,8 %. 14,9 % опитаних вважають за необхідне посилити кримінальну відповідальність за корупційні про-яви. Загалом, найбільш корумпованими, на думку громадян, є: Верховна Рада України (54,2 %), уряд (44,9 %), ДАІ (57,5 %), міліція (54,2 %), медичні заклади (54 %), суди (49 %), вищі навчальні заклади (46,3 %), прокуратура (42,9 %), митна і податкова служби (40,3 %). На початку 2008 р. 62,8 % опитаних громадян України були переконані у корумпованості публічних службовців. На думку громадян, одна з перших причин корупції – зловживання службовим становищем серед державних посадовців (17,4 %), які використовують свої службові посади для власної вигоди [2, 15].

Але це дані соціальних опитувань. Офіційна статистика так само не надає оптимізму. Відомості щодо статистики розгляду судами справ про корупційні правопорушення за останні п'ять років, за інформацією, наданою Державною судовою адміністрацією України, наведені у таблиці 3. Якщо проаналізувати ці дані, то слід зауважити відсутність суттєвих коливань динаміки зростання кількості розглянутих справ, та притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення осіб. Спостерігається незначний приріст у 2009 р., порівняно з 2005 р., кількості осіб, яких притягнуто до відповідальності за корупційні правопорушення, передбачені Законом України “Про боротьбу з корупцією” та КУпАП, на 7,6 % та за злочини, передбачені ст. 368; 369; 370 Кримінального кодексу України, на 9,6 %.

Доцільним буде зробити аналіз, заснований на відносній кількості корупційних правопорушень на одну особу населення у 2009 р. За даними [3], станом на 1 січня 2009 р. населення Луганської області становило 2331,8 тис. осіб, Київської області – 1727,8 тис. осіб, Львівської області – 2552,9 тис. осіб, у цілому по Україні – 46143,7 тис. осіб.

Отже, відносна кількість осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення, передбачені Законом України “Про боротьбу з корупцією” та КУпАП і за злочини, передбачені ст. 368; 369; 370 Кримінального кодексу України, відповідно становлять: Луганська область – 0,01 %; 0,002 %; Київська область – 0,009 %, 0,002 %; Львівська область – 0,006 %; 0,00067 %; по Україні – 0,009 %, 0,0014 %. Проведені підрахунки дають підстави зробити висновок, що в Луганській області визначений рівень не набагато більший, ніж у центрі, та на порядок більший, ніж на заході, і більший, ніж у цілому по Україні. Таке співвідношення можна пояснити кількома факторами: по-перше – економічний, який полягає у тому, що в Луганській області, представниці східного регіону України, промисловість, а відповідно, і підприємництво більш розвинені порівняно з центром та заходом України, що підвищує рівень корупції у цій області; по-друге – організаційний фактор, тобто рівень боротьби з корупцією є вищим, ніж в інших областях; по-третє – фактор правосвідомості населення, що являє собою систему ідей, уявлень, емоцій і почуттів, які виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до чинного, минулого та бажаного права, а також до діяльності, пов'язаної з правом [4, 463].

Таблиця 2

Серйозність проблем у 2009 р.

1. Низький рівень життя населення	96,0 %
2. Безробіття	94,6 %
3. Висока вартість і низька якість охорони здоров'я	94,0 %
4. Корупція в органах влади	93,5 %
5. Злочинність	92,5 %
6. Безконтрольність дій влади	92,1 %
7. Наркоманія / Незаконний обіг наркотиків	88,3 %
8. Несправедливість у системі правосуддя	87,4 %
9. Висока вартість і низька якість житлово-комунальних та інших державних послуг	86,1 %
10. Надмірна бюрократія	84,8 %
11. Нестача житла	77,8 %
12. Обмежений доступ до безкоштовної вищої освіти	76,3 %

Таблиця 3

Статистика розгляду судами справ про корупційні правопорушення

		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.	
		Корупційні правопорушення, передбачені Законом України "Про боротьбу з корупцією" та КУпАП	Злочини, передбачені ст. 368; 369; 370 Кримінального кодексу України	Корупційні правопорушення, передбачені Законом України "Про боротьбу з корупцією" та КУпАП	Злочини, передбачені ст. 368; 369; 370 Кримінального кодексу України	Корупційні правопорушення, передбачені Законом України "Про боротьбу з корупцією" та КУпАП	Злочини, передбачені ст. 368; 369; 370 Кримінального кодексу України	Корупційні правопорушення, передбачені Законом України "Про боротьбу з корупцією" та КУпАП	Злочини, передбачені ст. 368; 369; 370 Кримінального кодексу України	Корупційні правопорушення, передбачені Законом України "Про боротьбу з корупцією" та КУпАП	Злочини, передбачені ст. 368; 369; 370 Кримінального кодексу України
Луганська область	Розглянуто справ	262	89	353	46	354	16	364	70	307	61
	Притягнуто до відповідальності осіб	141	44	219	37	260	45	260	59	240	46
Київська область	Розглянуто справ	161	18	139	19	166	13	224	15	178	64
	Притягнуто до відповідальності осіб	102	5	96	17	136	21	194	18	157	35
Львівська область	Розглянуто справ	264	6	252	20	249	12	330	25	230	25
	Притягнуто до відповідальності осіб	138	25	162	25	166	16	246	16	158	17
Разом по Україні	Розглянуто справ	6021	1234	5990	878	6281	445	6578	920	5503	937
	Притягнуто до відповідальності осіб	3858	604	4095	687	4567	696	4735	629	4150	662

Але, вважаємо, такий високий рівень корупції породжує передусім відсутність необхідної та достатньої відповідальності, встановленої законодавством. Переважна більшість науковців та політичних діячів вважають, що репресивні методи ведення боротьби з корупцією, тобто підвищення рівня відповідальності за корупційні правопорушення, є неефективними. Також, останнім часом підхід, пов'язаний з посиленням покарання з метою зменшення рівня кількості правопорушень, вважається антинауковим.

Так, О. Кальман зазначає: "Заклики до боротьби з корупцією вже стали невід'ємним атрибутом політико-правової риторики українських політиків. Упертість, з якою проголошується намагання викоринити корупцію, розбивається об неприступні bastiони суспільних звичок устояних сторіччями практик давання хабарів. Давайте відмовимося від популістсько бездумних закликів подолати корупцію і довіри до вождів, які спроможні це зробити. Давайте визнаємо, що це невід'ємний атрибут саморегуляції нашого сус-

пільства, у якому не сформовані стійкі традиції демократичної правової держави. І ніякі заходи кримінальної відповідальності і впровадження смертної кари неспроможні бути ефективним механізмом боротьби з корупцією” [2, 12].

На думку міністра юстиції України Миколи Оніщука, головною причиною такого становища є відсутність політичної волі у вищого владного керівництва держави; тому й боротьба, що велась із корупцією, реально не стала одним із національних пріоритетів у внутрішній політиці. А неефективність нормативно-правових актів, що діють у цій сфері, зумовлена насамперед неправильно обраною ідеологією боротьби, яка реалізовувалась винятково репресивними методами. Успішність подолання корупції залежить від того, чи існує система заходів, спрямованих на її запобігання [5].

Дослідження інституту покарання, практика його призначення та реалізації свідчать про те, що жорстокість кари, тривалі терміни ув'язнення, збільшення кількості установ виконання покарань не приносять бажаних результатів у боротьбі зі злочинністю та не досягають тієї мети, до якої прагнуть держава і громадянське суспільство. Особливо це проявляється при призначенні, виконанні та відбуванні такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк. Дослідникам це дає підстави стверджувати про наявність системної кризи зазначеного виду покарання в Україні, яка проявляється не тільки через діяльність системи виконання кримінальних покарань, а й через ставлення до неї суспільства [6, 324].

У XVIII–XIX ст. європейські філософи і юристи Ч. Беккарія, Вольтер, Ж. Бріссо де Варвіль, Л. Лепелетє де Сан-Фаржо, А. Фейєрбах, К. Цехаріс та ін. обґрунтовували принципи раціонального узгодження міри покарання і доводили, що держава не мала права перевищувати цю міру розумності і тиснути на винного усім тягарем своєї машини. Було сформульовано тезис про те, що покарання має слугувати не тільки праву і справедливості загалом, а й самому покараному злочинцеві як правовому суб'єкту. Злочинець є зацікавленим у здійсненні справедливості не менше, ніж його судді. Практика здійснення покарання не може супроводжуватися приниженням особистості злочинця з боку представників державної влади. Один із принципів карної політики, яку обґрунтовували теоретики природно-правової концепції, – “карай, але не принижуй”.

Активізація соціологічних і психологічних досліджень проблем пенології у другій половині

XX ст. привела до появи невтішних висновків, суть яких зводиться до такого:

1. Найпоширеніша форма покарання за злочини – тюремне ув'язнення, – не виконує свого призначення, не сприяє виправленню злочинців. Навпаки, ефект у переважній більшості випадків цілком протилежний бажаному: тюрма деморалізує і розбещує тих, хто відбуває у ній покарання.
2. Ймовірність виправлення осуджених не підвищується, якщо проводити стратегію посилення жорстокості заходів покарання.
3. Заходи з розвитку профосвіти, практика психолого-виховного і медичного впливу на засуджених не дають істотного зниження рівня рецидивної злочинності.
4. Трудова діяльність в'язнів, у її сучасних формах, не має і не приносить бажаного виховного і виправного ефекту.

Однак, на наш погляд, ці наукові висновки не слід особливо брати до уваги. Розглядаючи питання боротьби з корупцією в Україні, потрібно виходити з таких міркувань:

- по-перше, особливих репресивних заходів по боротьбі з корупцією в останні роки не спостерігалось. Прогресивна спроба, яка полягала у прийнятті Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції” [7] та інших складових так званого антикорупційного пакету чомусь була загальмована за допомогою нетрадиційного прийому: “набрав чинності, але не вступив у дію”. Пізніше, 5 січня 2011 р. цей закон взагалі втратив чинність;
- по-друге, аналіз статистичних даних доводить практично статичну ситуацію, а саме відсутність динаміки зростання кількості осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення, що свідчить про цілковиту відсутність будь-яких змін, які б впливали на процес посилення заходів, спрямованих на підвищення жорстокості покарання. Тому незрозуміло, на яких конкретних прикладах та дослідженнях базуються висновки відносно неефективності репресивних заходів боротьби з корупцією в Україні;
- по-третє, за які репресивні заходи по боротьбі з корупцією можна говорити, коли переважна більшість корупційних правопорушень залишаються декриміналізованими;

- по-четверте, враховуючи лояльність та гуманність не тільки антикорупційного законодавства, а й діючого кримінального закону, можна зробити висновок, що в Україні вже давно забули, що таке репресивний підхід у вирішенні питання зниження рівня злочинності;
- по-п'яте, не слід відкидати такі класичні категорії кримінального права, як спеціальна та загальна превенція.

Отже, незважаючи на загальносвітову теоретичну та практичну доведеність неефективності репресивних заходів, для зменшення рівня злочинних проявів, враховуючи наведене, для зменшення рівня корупційних проявів в Україні, вважаємо за потрібне негайне підвищення рівня покарання за вчинення корупційних правопорушень, криміналізацію (запровадження кримінальної відповідальності) більшості корупційних правопорушень та підвищення санкцій за інші корупційні правопорушення, які залишаються поза межами кримінального закону.

Вважаємо, що в умовах існуючого менталітету такий різкий контраст у відповідальності зробить свій позитивний вклад у процес зменшення рівня корупції, а можливо, й стане підґрунтям для остаточного її подолання.

Література

1. Боротьба з корупцією: сучасний стан і аналіз передвиборних програм кандидатів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tema.in.ua/article/5246.html>
2. Кальман О. Сучасний стан та актуальні проблеми протидії корупції в Україні / Держава та регіони. Сер.: Право. – 2009 р. – № 2. – С. 15–20.
3. Список областей України за кількістю населення: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Список_областей.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підруч. / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
5. Оніщук М. Ми повинні формувати антикорупційну свідомість суспільства // Уряд. кур'єр. – 2008. – № 42.
6. Денисова Т. А. Криза призначення, виконання, відбуквання покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – С. 324–331.
7. Закон України "Про засади запобігання та протидії корупції" від 11 черв. 2009 р. // ВВР. – 2009. – № 45. – Ст. 691.

Досліджено характер корупційних проявів в Україні, проаналізовано статистичні дані щодо кількості осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення. Запропоновано внести зміни до законодавства, яке регулює питання боротьби з корупцією для досягнення бажаного ефекту зменшення її рівня в державі.

Исследован характер коррупционных проявлений в Украине, проанализированы статистические данные, которые касаются количества лиц, привлеченных к ответственности за коррупционные правонарушения. Предложено внести изменения в законодательство, которое регулирует вопросы борьбы с коррупцией для достижения желаемого эффекта уменьшения ее уровня в государстве.

The character of corruption displayed in Ukraine is investigated, statistical data, which touch the amount of persons, brought to the account for corruption offences, are analysed. It is suggested to make alteration in a legislation which regulates the questions of fight against a corruption for achievement of the desired effect of diminishing of her level in the state.

Надійшла 8 лютого 2011 р.

**РОЗВИТОК ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ**

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 168–172

Аналізується динамічний вимір існування цивільно-процесуальних відносин, які розглядаються крізь призму їх виникнення, зміни і припинення. Всебічно досліджено роль норм цивільно-процесуального права, цивільно-процесуальної правоздатності і дієздатності, а також юридичних фактів у розвитку цивільно-процесуальних відносин.

Проблема аналізу цивільно-процесуальних відносин досліджується в сучасній науці цивільно-процесуального права як з погляду своєї статичності (у такому випадку предметом аналізу є насамперед структура даного типу правовідносин), так і в динамічному аспекті. Проте, якщо вивченню першого з зазначених аспектів присвячено чимало змістовних і ґрунтовних досліджень, то динамічний аспект цивільно-процесуальних відносин ще потребує свого всебічного висвітлення.

Звернення до цієї проблематики зумовлюється кількома причинами. По-перше, юридичне дослідження будь-якого явища має враховувати всі його аспекти, що з необхідністю передбачає розширення суто структурного аналізу до вивчення процесів розвитку і трансформації тих чи інших правовідносин. У цьому плані вельми актуальним видається збалансована характеристика цивільно-процесуальних відносин, у якій їх статичний вимір органічно доповнюється динамічним. По-друге, необхідно наголосити, що адекватне розуміння сутності цивільно-процесуальних відносин неможливе поза врахуванням тих об'єктивних обставин і чинників, які власне й зумовлюють їх виникнення, зміну і припинення, адже ці відносини є невід'ємною частиною правової реальності, які мають свої причини і наслідки, розвиваються відповідно до певної логіки, яка визначається цілою системою взаємопов'язаних факторів. Таким чином, ставлячи на меті комплексний аналіз поняття розвитку цивільно-процесуальних відносин, потрібно вирішити такі конкретні завдання: а) схарактеризувати роль динамізму цивільно-процесуальних відносин

як невід'ємного фактора, що утворює їх сутність; б) встановити основні фактори, які впливають на розвиток цивільно-процесуальних відносин; в) дослідити роль окремих обставин та специфіку їх впливу на розвиток цивільно-правових відносин.

Важливою ознакою будь-яких цивільно-процесуальних відносин є динамічність, що проявляється у їх розвитку, адже зазначені відносини виникають, змінюються і припиняють своє існування. Утім, як доводить М. Штефан, незважаючи на велике практичне значення цих питань, у теорії цивільно-процесуальних відносин вони залишаються найменш розробленими [1]. Дискусії, які точаться навколо проблеми розвитку цивільно-процесуальних відносин, стосуються насамперед самої їх назви, оскільки нині цивілісти вживають різні поняття для позначення факторів, які впливають на розвиток цивільно-процесуальних відносин. Справді, серед учених-процесуалістів немає одностайності не тільки щодо термінології, а й щодо змісту зазначених понять. Одні вважають, що передумовами виникнення зміни і припинення цивільно-процесуальних правовідносин є норми цивільно-процесуального права, правоздатність учасників, юридичні факти [2]. Інші аргументують, що підставою виникнення цивільно-процесуальних відносин є передбачені законом юридичні факти, а основною передумовою є процесуальний закон [3]. Утім, якщо узагальнити існуючі підходи до розв'язання цієї проблеми, можна стверджувати, що наразі у вітчизняній теорії цивільного процесу вважається, що для розвитку цивільно-процесуальних відносин потрібен комплекс обставин, які включа-

ють у себе: норми цивільного процесуального права, цивільно-процесуальну правосуб'єктність (це цивільно-процесуальна правоздатність і цивільно-процесуальна дієздатність), а також процесуальні юридичні факти [4]. Тобто для розвитку (виникнення, зміни і припинення) цивільно-процесуальних відносин необхідна наявність трьох елементів: норм цивільно-процесуального права, цивільно-процесуальної правоздатності і дієздатності та юридичних фактів. Тому, приступаючи до аналізу проблем розвитку цивільно-процесуальних відносин, необхідно дослідити роль кожного із перелічених елементів у виникненні, зміні й припиненні цивільно-процесуальних відносин.

Найважливішим фактором розвитку цивільно-процесуальних відносин є норми цивільно-процесуального права. Цей факт зумовлюється самою сутністю цих відносин, які мають процедурно-правову форму вираження і виникають тільки на підставі норм права. Справді, виокремлення норми цивільного процесуального права на зразок підстави виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин, впливає із закріпленого цивільним процесуальним законодавством дозвільного способу правового регулювання, і для законності судової діяльності має принципове значення [5]. У сучасних роботах із цивільного права, які присвячені дослідженню норм цивільно-процесуального права, вони визначаються як встановлені або санкціоновані державою загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки організаційно-процедурного характеру, які з метою регламентації порядку здійснення правосуддя у цивільних справах закріплюють права й обов'язки учасників процесу та послідовність вчинення ними процесуальних дій, а також захищені від можливих порушень заходами державного примусу. Положення про те, що норми цивільно-процесуального права є передумовою виникнення, зміни і припинення цивільно-процесуальних відносин, має, крім теоретичного, ще й глибокий практичний зміст. Адже при визначенні завдання і ролі норм цивільно-процесуального права у розвитку цивільно-процесуальних відносин слід виходити з розуміння змісту механізму цивільно-процесуального регулювання. Тобто, норми цивільно-процесуального права як складовий елемент змісту зазначеного механізму регулюють суспільні відносини, що виникають у цивільному судочинстві, шляхом визначення суб'єктів, їх процесуальних прав і обов'язків

тощо. Роль норм цивільно-процесуального права у виникненні цивільно-процесуальних правовідносин полягає також у тому, що ці норми закріплюють можливість і умови, за якими особа може набути процесуального становища того чи іншого суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин. Наприклад, для того щоб стати стороною у справі, зокрема необхідним є наявність цивільної процесуальної правоздатності (ст. 28 ЦПК України) і цивільної процесуальної дієздатності (ст. 29 ЦПК України). Норми цивільного процесуального права визначають обставини, наявність або відсутність яких впливає на виникнення, зміну і припинення цивільних процесуальних правовідносин, а можливість участі суб'єктів у цивільному процесі з абстрактної площини переходить у фактичну. Іншим аспектом ролі норм цивільно-процесуального права у виникненні, зміні і припиненні цивільно-процесуальних відносин є те, що вони не тільки закріплюють цивільно-процесуальні права та обов'язки суб'єктів, а також передбачають відповідальність за їх порушення. Так, глава 9 ЦПК України закріплює заходи процесуального примусу, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства.

Аналізуючи роль цивільно-процесуальної правоздатності і дієздатності у розвитку цивільно-процесуальних відносин слід зазначити, що протягом тривалого часу дані категорії поширювались тільки на сторони процесу. Як наслідок, цивільно-процесуальною правоздатністю і дієздатністю були наділені тільки позивач і відповідач. Тому згодом цивільно-процесуальну правоздатність і дієздатність почали розглядати як якості, притаманні всім суб'єктам цивільно-процесуальних відносин, розширюючи тим самим сферу застосування даних понять, адже в реальності у розгляді і вирішенні справи бере участь широке коло осіб, які, з погляду теорії та практики, займають процесуальне становище конкретного суб'єкта цивільного процесу. Водночас нині у процесуальній літературі сформулювалась концепція, згідно з якою підставою виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин розглядається правосуб'єктність, але її зміст залежить від процесуального становища суб'єктів процесу [6]. Так, О. Гетманцев зазначає, що "такі категорії як цивільна процесуальна правоздатність і дієздатність повинні бути збережені, але для конкретизації процесуальної правосуб'єктності конкретних суб'єктів цивільного процесу" [7].

Справді, на сучасному етапі розвитку науки цивільно-процесуального права цивільно-процесуальну правосуб'єктність характеризують як сукупність таких елементів: правоздатність, дієздатність, конкретні права і обов'язки або повноваження. При цьому, співвідношення цих елементів визначається, виходячи з конкретного правового становища, яке суб'єкт займає в цивільному процесі. Таке розуміння цивільно-процесуальної правосуб'єктності є своєрідним узагальненням усіх тих поглядів, які існують з цієї проблеми. Водночас, складність зазначеної проблеми полягає в тому, що ЦПК України передбачає широке коло учасників процесу, які мають різний процесуальний статус, виконують різні функції у процесі. Виходячи з цього, важко виділити єдину підставу їх вступу в цивільно-процесуальні відносини, яка б охопила всіх суб'єктів і містила у своєму змісті всі додаткові вимоги, які передбачає ЦПК України для того чи іншого суб'єкта. Ще більше неузгодженостей у розумінні цивільно-процесуальної правоздатності зумовило законодавче визначення даного поняття. Нагадаємо, що нині цивільно-процесуальна правоздатність визнається як здатність мати цивільні процесуальні права і обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи, яку мають усі фізичні і юридичні особи (ст. 28 ЦПК України). Відповідно, цивільно-процесуальною правоздатністю наділено вичерпне коло суб'єктів цивільного процесу: сторони, треті особи, заявник, заінтересовані особи. Але в реальності коло учасників цивільних процесуальних правовідносин набагато ширше (це і суд, і представники, і свідки, експерти, перекладачі тощо). Тому, беручи за основу визначення цивільно-процесуальної правоздатності, яке міститься в ЦПК України та виходячи з наведених теоретичних положень, її можна охарактеризувати як здатність фізичних і юридичних осіб, за наявності вимог, передбачених нормами цивільного процесуального законодавства, мати цивільні процесуальні права та обов'язки конкретного суб'єкта цивільного процесу.

Нарешті слід зазначити, що вагому роль у розвитку цивільно-процесуальних правовідносин відіграють конкретні цивільні процесуальні юридичні факти. Це названі в гіпотезах процесуальних норм певні життєві обставини, з якими законодавець пов'язує виникнення, зміну чи припинення правовідносин, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [8]. На відміну від норм цивільно-процесуального права та цивільно-процесуальної правоздатності і дієздатності, які

є загальними передумовами виникнення, зміни і припинення цивільно-процесуальних правовідносин, юридичні факти мають конкретний характер і є тією умовою, з наявністю або відсутністю якої норма цивільно-процесуального права безпосередньо пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільно-процесуальних відносин. Для кожних окремих цивільно-процесуальних відносин, а також їх системи, вони індивідуальні, є проявом норми цивільного процесуального права і цивільної процесуальної правоздатності і дієздатності, стосовно конкретної, чітко визначеної життєвої ситуації.

Наразі в науці цивільного права усталеною є позиція, згідно з якою цивільно-процесуальному праву притаманний особливий вид юридичних фактів – процесуальні дії суду і осіб, які беруть участь у справі, звершені у визначеній послідовності, передбаченій цивільним процесуальним законодавством. При цьому, визначаючи роль процесуальних дій у виникненні, зміні і припиненні цивільно-процесуальних відносин, діям суду надається вирішальне значення [9]. Справді, для виникнення, зміни чи припинення цивільно-процесуальних відносин законодавець передбачає сукупність юридичних фактів, завершальним з яких є дія суду. Наприклад, особи, які беруть участь у справі, мають право заявити клопотання про розгляд справи у закритому судовому засіданні. Така можливість передбачена ст. 6 ЦПК України. Однак, справа буде розглядатись у закритому судовому засіданні тільки після постанови ухвали суду про розгляд справи у закритому судовому засіданні. ЦПК України чітко вказує, що про розгляд справи у закритому судовому засіданні суд зобов'язаний постановити мотивовану ухвалу в нарадчій кімнаті, яка оголошується негайно (ч. 7 ст. 6). Таким чином, серед юридичних фактів, які зумовлюють розвиток цивільно-процесуальних відносин, вирішальне значення мають процесуальні дії суду.

Щоправда, наразі при дослідженні юридичних фактів у цивільному процесі науковці ведуть дискусії з приводу того, чи може бути юридичним фактом бездіяльність суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. У науковій літературі зазначено, що цивільними процесуальними юридичними фактами може виступати і бездіяльність [10]. Але, також знаходимо твердження, що бездіяльність учасників належить до юридичних фактів лише в окремих випадках. Вирішення даного спору криється в розумінні поняття “бездіяльність” та самої структури процесуальної діяльності суб'єктів цивільних процесуальних

правовідносин. Очевидно, що суб'єкт цивільно-процесуального права – це потенційний, а не реальний учасник цивільно-процесуальних відносин. Якщо особа не є учасником цивільно-процесуальних відносин, то її дії і бездіяльність не можуть впливати на їх динамічність. У цьому сенсі процесуальну бездіяльність слід визначити як невиконання процесуальних прав і обов'язків суб'єктами цивільно-процесуальних відносин. Вона є різновидом поведінки суб'єктів, і в передбачених процесуальним законом випадках зумовлює певні правові наслідки. Приміром того, що бездіяльність учасників процесу може спричиняти розвиток цивільно-процесуальних відносин, є така ситуація: ЦПК України закріплює положення про те, що в разі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що витребувані судом, та повідомлення причин їх неподання, суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів для дослідження судом (ч. 1 ст. 93). Отже, бездіяльність суб'єктів цивільного процесу може також зумовити розвиток цивільно-процесуальних відносин і виконує роль цивільно-процесуальних юридичних фактів.

Разом з тим, виходячи з аналізу положень ЦПК України факти-події самостійно не можуть породжувати виникнення, зміну або припинення цивільних процесуальних правовідносин. Наприклад, факт смерті позивача сам по собі не призводить до процесуального правонаступництва. Для виникнення процесуальних правовідносин між судом і правонаступником необхідно, щоб суд здійснив процесуальну дію, а саме – залучив правонаступника. Так, ч. 1 ст. 37 ЦПК України передбачає, що в разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії цивільного процесу. У випадку, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, суд своєю ухвалою закриває провадження у справі в силу ч. 6 ст. 205 ЦПК України. Справді, при визначенні подій на зразок юридичних фактів були перейняті положення загальної теорії права, де серед юридичних фактів називають події, обставини, строки, презумпції, а також факти-стани. Однак, при визначенні юридичних фактів, які впливають на виникнення, зміну і припинення цивільно-процесуальних відносин, необхідно, крім положень загальної теорії права, врахувати специфічні ознаки цих відносин, особли-

вості самої галузі цивільно-процесуального права та її методу правового регулювання. Події, обставини, стани, презумпції, строки не мають значення юридичних фактів, оскільки самостійно не впливають на виникнення, зміну чи припинення цивільно-процесуальних відносин.

Беручи за основу усталену в загальній теорії права класифікацію юридичних фактів, цивільно-процесуальні юридичні факти за правовими наслідками можна класифікувати на: 1) правоутворюючі – це юридичні факти, з наявністю і (або) відсутністю яких норма цивільного процесуального права пов'язує виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Наприклад, виникнення цивільних процесуальних правовідносин пов'язане з сукупністю цивільних процесуальних юридичних фактів: подання позовної заяви, яка відповідає встановленому законом змісту і форми, її прийняття судом та постановлення судом ухвали про відкриття провадження у справі; 2) правозмінюючі – це юридичні факти, з якими норма цивільного процесуального права пов'язує зміну цивільних процесуальних правовідносин. Зокрема, ухвала суду про заочний розгляд справи призводить до зміни цивільних процесуальних правовідносин позовного провадження і їх розгляду за правилами заочного розгляду; 3) правоприпиняючі – це юридичні факти, з якими норма цивільного процесуального права пов'язує припинення цивільних процесуальних правовідносин. Так, постановлення ухвали суду про закриття провадження у випадку відмови позивача від позову та її прийняття судом в силу ст. 205 ЦПК України приводить до припинення цивільних процесуальних правовідносин.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки. По-перше, для розвитку (виникнення, зміни і припинення) цивільно-процесуальних відносин необхідна наявність трьох елементів: норм цивільно-процесуального права, цивільно-процесуальної правоздатності і дієздатності та юридичних фактів. По-друге, найважливішим фактором розвитку цивільно-процесуальних відносин є норми цивільно-процесуального права. Це зумовлюється самою сутністю зазначених відносин, які мають процедурно-правову форму вираження і виникають тільки на підставі норм права. По-третє, чинне цивільно-процесуальне законодавство України чітко передбачає факт, у зв'язку з яким, коли та в якій послідовності може зумовити виникнення, зміну або припинення цивільно-процесуальних правовідносин.

Література

1. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс. – К.: Ін Юре, 2005. – С. 81.
2. Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. – М.: Городец-издат, 2003. – С. 87.
3. Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. С. Шакарян. – М.: Юрид. лит., 1993. – С. 67.
4. Цивільне процесуальне право України: Навч. посіб. / За заг. ред. С. С. Бичкової. – К.: Атіка, 2006. – С. 31.
5. Цивільне процесуальне право України: Підручник / За ред. В. В. Комарова. – Х.: Основи, 1992. – С. 52.
6. Антонов С. В. Цивільна процесуальна правосуб'єктність як передумова виникнення процесуальних правовідносин за участю юридичних осіб // Держава і право: 36. наук. пр. Юрид. і політ. науки. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 128–132.
7. Гетманцев О. В. Співвідношення понять “цивільна процесуальна правоздатність” і “цивільна процесуальна правосуб'єктність” // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту: 36. наук. пр. Сер.: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2002. – Вип. 131. – С. 43.
8. Комаров В. В. Цивільні процесуальні правовідносини та їх суб'єкти: Навч. посіб. – К.: УМК ВО, 1991. – С. 17.
9. Юридическая процессуальная форма: теория и практика / Под общ. ред. П. Е. Недбайло и В. М. Горшенева. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 187.
10. Елисейкин П. Ф. Гражданские процессуальные правоотношения: Учеб. пособие. – Ярославль: Ярославский гос. ун-т, 1975. – С. 35.

Цивільно-процесуальні відносини мають свій характер, особливості, механізми здійснення. Відтак, і їх аналіз і пояснення мають здійснюватися з урахуванням цих особливостей.

Гражданско-процессуальные отношения имеют свой характер, особенности, механизмы осуществления. Их анализ и объяснение должны осуществляться с учетом этих особенностей.

The civil-procedural relation have their own character, features and mechanisms of realization. Therefore their analysis and explanation must be realized with taking into account these features.

Надійшла 22 лютого 2011 р.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В АСПЕКТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОЇ, ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 173–177

Проблеми утвердження України як демократичної, правової та соціальної держави є предметом пильної уваги з боку цілого ряду юридичних наук. Багатогранність та комплексність цих складних процесів є причиною їх впливу на практично всі без винятку суспільні і державні відносини. Однією з основних сфер таких відносин є державно-управлінські відносини.

Проблеми утвердження України як демократичної, правової і соціальної держави є предметом пильної уваги з боку цілого ряду юридичних наук, серед яких можна згадати теорію та історію держави і права, конституційне право, адміністративне право, цивільне право тощо. Це пояснюється тим, що зазначений процес так чи інакше має відношення до основного предмета дослідження всіх перелічених вище наук. Разом з тим, слід відмітити, що комплексність зазначеного процесу полягає в тому, що він впливає практично на всі без винятку суспільні і державні відносини. Однією з основних сфер таких відносин є державно-управлінські відносини. Тому трансформація Української держави з необхідністю спричиняє відповідні зміни в системі державного управління та його правового забезпечення.

Актуальність дослідження цієї теми зумовлюється кількома причинами, серед яких згадаємо найголовніші. По-перше, поняття демократична, правова і соціальна держава мають не лише свій теоретичний, а й власне практичний вимір. Унаслідок чого реалізація цінностей та принципів такої держави тісно пов'язана з функціонуванням системи державного управління, в основу якого покладаються певні правові норми. Не викликає сумніву, що чіткість та ефективність роботи системи державного управління визначає якість забезпеченості головних цінностей, цілей і принципів демократичної, правової та соціальної держави. У цьому сенсі, визнаючи актуальність теоретико-правових досліджень питань становлення України як демократичної, правової

та соціальної держави, ми приходимо й до визнання актуальності аналізу правових основ державного управління. По-друге, не можна не відмітити, що загальна стратегія перетворення України на сучасну, розвинену демократичну, правову та соціальну державу має своїм невід'ємним елементом реформування системи державного управління, що включає в себе розробку й удосконалення чинного національного законодавства. З огляду на це, актуальним завданням стає визначення тих основних правових інститутів, гарантій і механізмів, які через удосконалення системи державного управління, через підвищення її ефективності забезпечуватимуть повноту реалізації цієї загальної державотворчої стратегії. По-третє, слід наголосити на тому, що на сьогодні саме право виступає тим головним інструментом, який дає змогу забезпечувати реформування суспільних відносин у найважливіших сферах суспільного життя. У цьому сенсі вивчення правових основ розвитку системи державного управління дає нам можливість побудувати більш цілісну й адекватну картину тих загальнодержавних процесів, які нині тривають в Україні. Усе це зумовлює не лише важливість, а й актуальність дослідження правових основ державного управління в аспекті становлення України як демократичної, правової та соціальної держави.

Таким чином, ставлячи на меті дослідити правові основи державного управління в аспекті становлення України як демократичної, правової та соціальної держави, ми маємо послідовно вирішити такі завдання: а) розкрити зміст зв'язку між

функціонування системи державного управління і становленням України як соціальної і правової держави; б) розкрити зміст зв'язку між функціонуванням системи державного управління і становленням України як демократичної держави; в) обґрунтувати потребу розробки нових теоретико-методологічних моделей опису системи державного управління із врахуванням цінностей, принципів і цінностей демократичної, правової і соціальної держави.

Аналізуючи функціонування системи державного управління, не можна не звернути увагу на те, що корекція оцінки ефективності та наявність об'єктивних методів її визначення у сфері державного управління виступають вагомим механізмом у процесі аналізу успішності державно-правової реформи. Іншими словами, через вплив на систему державного управління, як відмічають Т. Англерлюд та Й. Аріель, можна вносити істотні зміни в процес утвердження демократичної, правової і соціальної держави, і, зокрема, впливати на становлення демократичної політичної системи та демократичних форм державного управління [1]. У теоретичному плані це передбачає чітке визначення зв'язку між процесом розвитку державного управління та становленням такого специфічного типу держави, який окреслюється поняттями демократична, правова та соціальна держава.

Стосовно зв'язку розбудови соціальної держави та становлення її розвитку системи ефективного державного управління, це питання тісно пов'язане із вивченням соціально-культурної функції сучасних держав, а також правових засобів та механізмів її забезпечення. Не наводячи всіх існуючих на сьогодні визначень поняття соціальної держави, – їх доволі широку класифікацію пропонує Н. Оніщенко [2], – наголосимо лише на тому, що ступінь реалізації моделі соціальної держави залежить не тільки від таких факторів, як наявність детально розробленої і відпрацьованої законодавчої бази у соціальній сфері, активної діяльності органів державної влади щодо підтримання соціальної стабільності і визнаних на міжнародному рівні стандартів у цій сфері, а й від того, “що” і, головне – “як” робить держава для вирішення завдань соціального захисту, забезпечення соціальних, культурних, освітніх прав громадян тощо. У цьому плані є всі підстави, щоб переконливо стверджувати, що практична реалізація всіх без винятку функцій соціальної держави може відбуватися лише через опосередкування механізмів державного управління. Використову-

ючи вислів Ч. Кочрена, можна сказати, що це стає можливим лише завдяки механізму державно-управлінського впливу на суспільно-економічні відносини [3]. Тому якість та ефективність державного управління, які В. Колтун описує поняттям “фактичної якості” [4], означає й відповідну якість соціальної держави. Справді, соціальна держава має забезпечувати громадян роботою, перерозподіляти прибутки через державний бюджет, забезпечувати людям прожитковий мінімум, сприяти збільшенню числа дрібних і середніх власників, охороняти найману працю, опікуватися сім'єю, освітою, культурою, охороною здоров'я, поліпшувати соціальне забезпечення [5]. У результаті чого обидва показники виявляють не тільки свою глибинну спорідненість, а й практичну кореляцію: підвищення ефективності державного управління забезпечує і підвищення якості забезпечення соціальних прав громадян. І навпаки – прогрес у напрямі розбудови соціальної державності можливий тільки за умови налагодження системи державного управління і пропорційного підвищення її ефективності.

Однак, якщо значення державного управління для реалізації функцій соціальної держави практично ні в кого не викликає серйозних і змістовних зауважень, то проблема “демократія – праводержавність – ефективне державне управління” виявилась доволі дискусійною. Основною причиною суперечок щодо можливостей гармонійного поєднання демократії і державного управління стало ототожнення системи державного управління виключно з бюрократичним апаратом, який утворюється з метою виконання державних законів та реалізації прийнятих політичних рішень, але згодом набуває самостійного статусу і реалізує вже не тільки інтереси народу, скільки власні корпоративні інтереси. Тобто ті з науковців, які ставили під сумнів доцільність існування та демократичність апарату державного управління, а разом з ним і державного управління як такого, виходили з положення про те, що державне управління є зайвою проміжною ланкою у процесі здійснення влади народом і в інтересах народу.

При цьому прихильники зазначеного підходу доволі часто посилаються на роботи Р. Даля і на його модель поліархії [6]. Однак, на наше глибоке переконання, демократична поліархія Р. Даля жодним чином не означає відмову від системи державного управління. У зв'язку з чим достатньо згадати бодай перелік тих інститутів, які, на його думку, необхідні для існування демократичного політичного режиму. Так, серед шести ба-

зових інститутів демократії він називає, крім інших, інститут виборності посадових осіб, що здійснюють функції державного управління [7]. Тобто, по суті, у Р. Даля йдеться не стільки про відмову від системи державного управління, здійснюваного через уповноважені органи державної влади, скільки про розбудову такої системи запобіжних заходів, коли стає неможливим “відрив” управління від потреб та прагнень народу. Серед вітчизняних фахівців це положення знайшло своє відображення у роботах О. Скрипнюка. Зокрема, у своїй монографії “Демократія: Україна і світовий вимір” цей автор всебічно аргументує думку, що демократична держава і демократичне державне управління є нерозривними і тісно пов’язаними явищами [8]. З цього погляду, державне управління здійснюється державою, від імені держави і в інтересах усього суспільства. При цьому, якщо предметом аналізу є демократична, соціальна і правова держава, то тоді її інтереси збігаються з інтересами суспільства чи принаймні більшості його членів. Цей момент є важливим з огляду на ті специфічні проблеми, які виникають у разі необхідності визначення тих чи інших дій, які мають безумовний вплив на суспільство з погляду їх належності чи неналежності до державно-правових дій. Також не можна не згадати позицію видатного фахівця проблем державного управління, одного з фундаторів сучасної вітчизняної традиції державно-управлінських досліджень В. Цветкова, який писав, що як демократія, так і державне управління можуть бути описані не лише в інституційний спосіб, а й через аналіз владно-управлінської діяльності. У результаті чого, ми маємо справу з певним типом владної діяльності, який дає змогу сполучити в одному теоретико-практичному просторі такі два поняття, як “демократія” і “державне управління” [9].

Отже, не погоджуючись з концепцією мінімізації управлінських функцій держави і положенням про необхідність розвитку всеохоплюючої системи суспільного самоуправління, слід висловити такі заперечення щодо протиставлення понять демократії і державного управління. По-перше, система державного управління – це зовсім не обов’язково відірваний від інтересів народу бюрократичний апарат, який пригнічує демократію і обмежує свободу як громадянського суспільства, так і окремих індивідів. Як переконливо доводять у своїй монографії С. Пронкін та О. Петруніна, у чималій кількості держав державне управління є прямою протилежністю описаному

образу [10]. Це дієвий механізм розв’язання суспільних проблем та забезпечення прав людини і громадянина. У цьому сенсі, факт появи можливих негативних ефектів у діяльності органів державного управління, як то: бюрократизм, нехтування правами і свободами людини і громадянина, формалізм, спотворення духу законів, корпоративізм, корупція тощо, жодним чином не означає, що ці органи мають бути ліквідованими і тим більше, що має бути зруйнована вся система державного управління. По-друге, державне управління хоча і здійснюється органами державної влади, але самі ці органи є підконтрольними народу і відповідальними перед ним за свою діяльність. Завдяки передбаченим у законодавстві процедурам завжди є змога не тільки скоригувати діяльність управлінських органів, а й притягнути їх до відповідальності у разі, якщо ними були порушені права і свободи людини і громадянина чи завдано збитків суспільству й державі.

Тому було б методологічно неправильно протиставляти державне управління – чи-то як процес, чи як систему державного управління, – демократії. До поняття державного управління включається і цілий ряд таких представницьких інститутів (наприклад, парламент), без яких взагалі неможливо уявити собі функціонування демократичної держави незалежно від того, про яку саме з моделей демократії йдеться. Детальний аналіз різних підходів до організації демократичного врядування та зв’язку демократичної державної влади з різноманітними інститутами громадянського суспільства було представлено В. Кратюком [11]. Однак, навіть у тому разі, якщо під державним управлінням розуміти виключно діяльність органів виконавчої влади, і обмежувати його лише сферою адміністративної діяльності, то все одно неможливо протиставляти його таким демократичним інститутам, як: інститут народовладдя, інститут участі громадян в управлінні державою та вирішенні державних справ, інститути безпосередньої демократії тощо.

Справді, виходячи з етимологічного тлумачення демократії як влади народу, можна дійти висновку про зайвість будь-яких опосередковуваних структур, у тому числі управлінських, між народом як суб’єктом управління і тими суспільними відносинами, які мають бути врегульованими. Але в реальності подібне сприйняття демократії дуже часто є просто нереалізованим на практиці, оскільки в умовах макродержав, коли системи полісного самоврядування виявляються неможливими до застосування, завжди виникає потре-

ба у спеціально уповноважених органах, до компетенції яких належить виконання та реалізація основних політичних завдань і цілей, які визначаються вищими органами (чи органом) народного представництва. Фактично, саме це і мав на увазі Алексіс де Токвіль, коли писав про те, що народовладдя це не відсутність уряду взагалі, але така його організація, коли він відповідальний перед народом і діє в його інтересах [12]. Проте, навіть не посилаючись на цей класичний аргумент щодо утопічності застосування моделі прямого народовладдя для вирішення всіх без винятку питань, які виникають у процесі функціонування держави і суспільства, можна згадати те, що саме забезпечення діяльності практично всіх без винятку інститутів демократії передбачає проведення низки організаційних заходів, які здійснюються органами державного управління.

Тому, говорячи про перспективи становлення України як демократичної держави, їх часто пов'язують з успішністю реформування системи державного управління, яка має поєднувати в собі такі властивості, як дієздатність, чесність та відповідальність. Справді, демократія не є тою жодною ані охлократією, ані анархією. У цьому сенсі ефективність демократії, її стабільність, сила та здатність вирішувати надскладні суспільні проблеми прямо залежить від ефективності державного управління.

Разом з тим, одним з важливих процесів, який характеризує зміни в сучасних системах державного управління, є розробка і запровадження не тільки окремих методів, які дають змогу підвищити ефективність державного управління та налагодити його зв'язок з інтересами і потребами суспільства, а й нових принципів структурної організації управлінської системи, які відповідають структурі та організації сучасної демократичної, правової та соціальної держави. У цьому плані не можна не зазначити тенденції, зміст яких полягає у відході від традиційно діючих моделей пірамідального державного управління і застосування нових типів розбудови системи управління суспільством і суспільними відносинами. Подібні зміни в структурі державного управління жодною мірою не можуть зводитися до звичайної ротації органів державного управління чи окремих посадових осіб. Тобто, реформування системи державного управління в умовах формування України як демократичної, правової і соціальної держави не може бути редукованим до створення нових державних органів чи інших управлінських структур. По суті, йдеться про принципово

новий погляд на державне управління, на те, яким чином воно має бути організоване, щоб відповідати тим новим цінностям, які утворюють обрій сучасних державотворчих і правотворчих процесів у цивілізованому демократичному світі. Водночас, важливим аспектом удосконалення правового забезпечення системи державного управління в сучасній Україні є запровадження принципово нової моделі взаємодії між суб'єктами та об'єктами управління, між тими, хто є уповноваженим суб'єктом управлінських функцій і повноважень і тим соціальним середовищем, в якому вони діють. В основу такої моделі покладено принцип, який можна окреслити поняттям активного зворотного зв'язку, коли замість традиційної схеми розподілу на активні органи управління та пасивне соціальне середовище приходить значно складніша у правовому плані, але водночас і більш реалістична схема, у якій взаємодіють активні органи управління та не менш активне соціальне середовище. У результаті чого процес правового забезпечення розвитку системи державного управління виявляється тісно взаємопов'язаним з процесом розвитку самого суспільства.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного у цій статті дослідження, можна стверджувати, що подальша практична реалізація основних концептуальних положень, які характеризують соціальні, правові і демократичні держави є принципово неможливою поза паралельним розвитком системи державного управління. Тобто структурованість, системність, цілісність та дієвість державного управління виступають тією основою, на якій згодом формуються реальна соціальна справедливість, справжній соціальний захист і забезпечення, демократизм, свобода тощо.

Література

1. Збірник досліджень з ефективної роботи державних організацій України. – К.: Шведський ін-т держ. упр., 2001. – С. 4.
2. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – С. 234–241.
3. Cochran C. L., Malone E. F. Public Policy. Perspectives and Choices. – Boston: McGraw-Hill College, 1999. – P. 17.
4. Колтун В. "Етика" і "ефективність" в державній службі // 36. наук. пр. УАДУ. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 186.
5. Конституційне право України / За ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. – К.: УЦПС, 1999. – С. 74.
6. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль. – М.: РОССПЭН, 2003. – С. 346–472.

7. Даль Р. О демократии – М.: Аспект-Пресс, 2000. – С. 85.

8. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі і суспільна практика). – К.: Логос, 2006. – С. 297–329.

9. Цветков В. В., Горбатенко В. П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 131–133.

10. Пронкин С. В., Петрунина О. Е. Государственное управление зарубежных стран. – М.: Аспект-Пресс, 2001.

11. Кратюк В. В. Правові та політичні аспекти взаємодії громадянського суспільства і демократичної держави // Держава і право. 36. наук. пр. Юрид і політ. науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – № 7. – С. 222–229.

12. Токвіль А. де. Про демократію в Америці. – К.: Вид. дім "Всесвіт", 1999. – С. 61–62.

Досліджені правові основи державного управління з погляду становлення України як демократичної, правової та соціальної держави. Обґрунтовані потреби побудови нових моделей теоретичного осмислення організації системи державного управління, які засновуються на цінностях і принципах демократії, верховенства права, пріоритету прав людини.

Исследованы правовые основы государственного управления с позиций развития Украины как демократического, правового и социального государства. Обоснованы потребности построения новых моделей теоретического осмысления организации системы государственного управления, которые основываются на ценностях и принципах демократии, верховенства права, приоритета прав человека.

The legal bases of state management from positions of development of Ukraine as democratic, social state, and the state of law are investigated. The necessity of construction of new theoretical models of organization of the state management system, which are based on values and principles of democracy, supremacy of law, priority of the human rights is proved.

Надійшла 5 грудня 2010 р.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В АСПЕКТІ ВИБОРУ СПОСОБУ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 178–182

З огляду на загальні трансформації у цивільному праві України, формування і розвиток нових інститутів, процес удосконалення цивільного законодавства і розвиток цивільно-правової практики, особливої ваги набуває проблема захисту цивільних прав та інтересів.

Безумовно, що з огляду на реалізацію в Україні таких принципів і цінностей правової держави, як верховенство права, законність, пріоритет прав і свобод людини і громадянина, проблеми захисту цивільних прав та інтересів набувають особливої ваги та значущості, що робить їх одним з пріоритетних предметів наукових цивільно-правових досліджень.

Актуальність аналізу проблем забезпечення права на захист в аспекті вибору способів захисту порушених прав зумовлюється кількома причинами. По-перше, необхідно наголосити на тому, що розвиток цілісної системи захисту цивільних прав та інтересів безпосередньо включає в себе існування різноманітних способів захисту порушених прав, які взаємодіють між собою, пов'язані спільними родовими ознаками і гарантують цивільні права і свободи. З огляду на це, граничної актуальності набуває науково-теоретичне дослідження тих способів захисту порушених прав, які забезпечуються чинним цивільним законодавством. По-друге, слід зазначити, що до сьогодні в науці цивільного права співіснують відмінні методологічні підходи не лише щодо визначення окремих форм захисту порушених прав, а й щодо встановлення їх родових ознак. Очевидно, що така теоретична невизначеність часто спричиняє суперечності в цивільно-правовій практиці, коли постає проблема вибору того чи іншого способу захисту порушеного права або порушених прав. По-третє, актуальність аналізу способів захисту порушених прав пов'язана з тим, що на основі дослідження зазначеної проблеми ми отримуємо змогу розв'язати цілий ряд інших важли-

вих питань сучасної науки цивільного права, які стосуються характеристики таких понять, як цивільно-правовий примус, матеріально-правові та процесуально-правові відносини захисту тощо.

Отже, ставлячи на меті дослідити цивільно-правові проблеми реалізації і забезпечення права на захист в аспекті вибору способу захисту порушених прав, потрібно вирішити такі завдання: а) визначити основні підходи в сучасній науці цивільного права до класифікації і систематизації способів захисту цивільних прав та інтересів; б) визначити специфіку примусу в динаміці цивільно-правових правоохоронних правовідносин; в) обґрунтувати зв'язок між різними формами і способами захисту в цивільному праві України.

Фактично, зміст правовідносин щодо захисту прав безпосередньо залежить від властивостей (характеристик) або стану суб'єктивного права як предмета захисту. Це право може взагалі припинитися, може бути обмежене в тому чи іншому вигляді та обсязі тощо. Відповідно до цих обставин суб'єкт права на захист буде формувати свою поведінку, тобто обирати спосіб захисту. Можливість такого вибору є одним з найважливіших аспектів характеристики права на захист як юридичної категорії і зумовлюється загальнодозвільною спрямованістю цивільного права. У чинному законодавстві України це зафіксовано, зокрема, у рішенні Конституційного Суду України № 1-2/2002 (у справі про досудове врегулювання спорів) [1], де з посиланням на ч. 5 ст. 55 Конституції України стверджується, що кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав і свобод, у тому числі судо-

вий захист. Таким чином, способи захисту прямо корелюють із сутністю порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу, зокрема: порушення права чи інтересу; мало місце порушення (невизнання, оспорування) чи загроза порушення (невизнання, оспорування) права чи інтересу; чи можливо (або чи доцільно) відновлювати право або ж усувати перепони в його здійсненні чи компенсувати результати порушення; чи взагалі слід застосовувати комплексний підхід у захисті тощо. У цілому ряді випадків взагалі не може йтися про варіанти, наприклад, якщо річ знищено, то відновлення права неможливе. Отже, на нашу думку, не є правильним намагання теоретичної редукції способів захисту до усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права, оскільки існують численні випадки, коли вже не може йтися про здійснення права.

Одним із найважливіших аспектів права на захист є примусовість відносно правопорушника. Це прямо видно з розуміння цього права як наданої управленій особі можливості застосування заходів правоохоронного характеру для поновлення порушеного права [2], а також з пов'язаності захисту права з правовим впливом на правопорушника [3]. З цього безпосередньо випливає ще один рівень характеристики права на захист – аспект примусового впливу на порушника, дій, завдяки яким це стає можливим, вимог, які при цьому висуваються. Справді, за своїм матеріально-правовим змістом право на захист включає: а) можливість управненої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати належне цій особі право власними діями фактичного порядку (самозахист цивільних прав); б) можливість застосування безпосередньо управненою особою юридичних заходів оперативного впливу на правопорушника (засоби оперативного впливу або оперативні санкції, які особливо актуалізувалися з прийняттям Господарського кодексу України); в) можливість управненої особи звернутися до компетентного органу з вимогою спонукання зобов'язаної особи до певної поведінки [4].

Незважаючи на те, що серед засобів впливу на правопорушника є ті, які не припускають звернення до державних органів з метою застосування державного примусу, тим не менш, доволі часто саме ця властивість зазначається як основоположна характеристика права на захист. Більше того, саме в цьому вбачається відмінність останнього від права на охорону. Так, вказується, що

логічний обсяг цих понять дає змогу їм перетинатися, адже при здійсненні форми захисту можна виявити елементи охорони, а діяльність суб'єктів права охоронного порядку може здійснюватися із застосуванням державного примусу, що є важливою ознакою захисту. Деякі автори навіть отожднюють поняття захисту суб'єктивного права й державного примусу, як це робив свого часу В. Ардашкін [5].

Таким чином, у динаміці правоохоронних правовідносин можна говорити про примус, який завжди має місце за наявності порушення права (на стадії його захисту) і про який було попереджено в нормі права (на стадії охорони права). Такий примус може здійснюватися особою самостійно (самозахист і оперативні заходи) і шляхом звернення до юрисдикційних органів. Способи захисту права однієї особи є формами примусової реалізації певних обов'язків іншої особи. Тобто захист, як правило, містить примус, і тому для однієї особи (права якої порушені) він є правом як мірою дозволеної поведінки, а для іншої особи – мірою примусу. У цьому сенсі примус – це аномальне явище для приватно-правової сфери. Тією ж мірою, якою аномальним у певному сенсі є й механізм захисту цивільного права, адже воно, як і приватно-правова суспільна структура, розраховане на нормальну, безперешкодну реалізацію й несе у собі лише потенційну можливість захисту, примусової реалізації. Водночас, примус як категорія у найзагальнішому вигляді визначається через такий стан, коли зовнішня поведінка об'єкта примусу зводиться до необхідної форми (об'єктивна сторона примусу) незалежно від його волі (суб'єктивна сторона примусу). Здебільшого категорія примусу в юридичній науці є предметом дослідження такої галузі, як адміністративне право, коли сам примус тлумачиться насамперед як один з методів діяльності держави у сфері управління. Однак слушний у межах адміністративного права, такий підхід не може повною мірою застосовуватись у цивільному праві, оскільки тоді ми будемо змушені характеризувати цивільно-правовий примус, подібно до адміністративно-правового примусу, як різновид державного примусу, що викликає очевидні для сучасної цивілістики заперечення.

Справді, якщо ретельно проаналізувати конкретні цивільні відносини, що регулюються нормами цивільного права, то виявиться, що примус у них може бути реалізований взагалі без звернення до органів держави. Зокрема, самозахист та заходи оперативного впливу такого звернен-

ня не потребують. З огляду на це, на нашу думку, цивільно-правовий примус у межах правовідносин із захисту цивільних прав може бути визначений як приведення законним способом юридично значущої поведінки особи, яка порушує (не визнає, оспорує) суб'єктивне цивільне право, у стан, який забезпечує усунення такого порушення (невизнання, оспорування) та/або усунення (компенсацію) наслідків такого порушення (невизнання, оспорування). Зазначене стосується й примусу при захисті законних інтересів. Стосовно державного примусу, то він може бути реалізований лише в межах юрисдикційного захисту суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів. У зв'язку з чим, слід нагадати, що всі способи захисту поділяються за формою захисту на юрисдикційні та неюрисдикційні, залежно від того, чи вдається управнена особа до захисту суду або іншого правоохоронного органу або здійснює захист своїми діями – самостійно або спільно з іншими особами.

У межах першої форми найпоширенішими і такими, що відповідають загальним засадам цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України), є судові способи захисту, що переважно перелічені у ч. 2 ст. 16 ЦК: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідносин; припинення правовідносин; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Пропонується також поділяти матеріально-правові способи захисту на присічні, відновлювальні і штрафні. Зміст перших полягає в тому, що вони припиняють незаконні або несприятливі дії, внаслідок чого поновлюється можливість безперешкодного використання прав особи [6]. До присічних способів захисту належить скасування довіреності в період строку її дії (п. 2 ч. 1 ст. 248, ст. 249 ЦК), яке "присікає" недобросовісні або некомпетентні дії представника; дії в порядку самозахисту (ст. 19 ЦК) та ін. Державна примусовість захисту в межах його юрисдикційної форми виявляє ще один важливий аспект характеристики правовідносин захисту – їх зв'язок із процедурно-процесуальними правовідносинами. Останні виникають уже на підставі відповідних норм процесуального законодавства,

вони мають свій суб'єктний склад, об'єкт, зміст, ініціативність виникнення з встановленням певного порядку подання відповідних заяв тощо [7].

Правовідносини, які виникають побічно до матеріально-правових відносин захисту, можуть бути як процесуальними, так і процедурними в широкому розумінні, якими охоплюється діяльність відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, нотаріату. Традиційно під формою захисту розуміється регламентований правом комплекс особливих процедур, здійснюваних органами, які застосовують право, і самою управненою особою в межах правозахисного процесу і спрямованих на відновлення (підтвердження) порушеного (оспоруваного) права. Водночас форма захисту права являє собою комплекс внутрішньоузгоджених організаційних заходів по захисту суб'єктивних цивільних прав, які мають перебіг у рамках єдиного правового режиму, що дає змогу виокремити безспірний та спірний порядки (форми) примусового здійснення цивільних прав та інтересів. Найпоширенішим є судовий захист права, який відбувається в певній формі, що саме й відрізняє правосуддя від іншої юрисдикційної діяльності. Як відомо, в Україні правосуддя здійснюється судовими органами на підставі низки принципів: загальноправових (демократизм, гуманізм, законність), міжгалузевих (здійснення правосуддя тільки судом, рівність перед законом і судом, незалежність суддів, національна мова судочинства, гласність, об'єктивна істина) і галузевих (для цивільного процесу – диспозитивність, змагальність, усність, безпосередність, безперервність) [8]. Звичайно, що цей розгляд має не тільки підлягати певним процесуальним правилам, а й бути універсальним для всіх і захищати права всіх осіб, застосовуючи однакові підходи і виносити неупереджені рішення, керуючись лише законами та принципами права, а не, скажімо, державними інтересами, як іноді дозволяють собі висловлюватися посадові особи державних органів, звинувачуючи господарські суди в тому, що вони мають ставити на перше місце інтереси державних та приватних, а не комерційних осіб.

Наведені аргументи переконливо свідчать про істотний зв'язок матеріально-правової, процесуальної і процедурної сторони захисту цивільних прав та інтересів, а також стверджують правильність тієї позиції, яка визначає захист цивільних прав як міжгалузевий комплексний правовий інститут: оскільки захист межує зі здійснен-

ням прав (позиція про примусовість здійснення прав), що свідчить про його належність до сфери матеріального права, і знаходить свій зовнішній вираз у певній діяльності юрисдикційних органів, що вимагає втілення цього права у процесуальні (процедурні) форми, захист суб'єктивного цивільного права (інтересу) постає змішаним, матеріально-процесуальним правовим інститутом, який перебуває на межі матеріального і процесуального права. Водночас твердження про те, що захист права здійснюється за допомогою відносно самостійних і різних за галузевою належністю матеріально-правових способів захисту суб'єктивних прав й інтересів та процесуальних форм, що охороняються законом, і засобів їхнього здійснення, на наш погляд, не входить у суперечність з положенням про комплексність підходу в правовому регулюванні захисту. Більше того, це питання варто розглядати не лише в аспекті захисту прав спільною однонаправленою дією норм матеріального і процесуального (у тому числі цивільного, господарського, адміністративного процесуального) права, а й в ракурсі дії положень господарського законодавства, в якому також доволі широко представлені способи захисту прав. Зазначене набуває особливої ваги з огляду на те, що у практиці розгляду справ господарськими судами деякими вченими пропонується використовувати норми саме Господарського кодексу України як норми спеціальні порівняно з положеннями ЦК України [9]. Така пропозиція виглядає дещо спірно, що породжує потребу у більш глибокому теоретичному вивченні питання щодо галузевої належності матеріально-правових способів захисту суб'єктивних прав і інтересів, що охороняються законом, а також процесуальних форм і засобів їх здійснення.

Разом з тим, не можна не зважати на висловлення про те, що захист припускає організаційне сполучення конкретних способів, засобів та форм з активними цілеспрямованими діями суб'єкта, права якого порушені [10]. Маючи чимало схожих рис із цивільно-правовим захистом, господарсько-правові способи захисту, викладені у ст. 20 ГК, так само мають відновлювальний характер (що полягає у відновленні становища, що існувало до порушення прав або інтересів особи, присуджені до виконання в натурі або відшкодування шкоди) або присічний характер (припинення дій, які порушують право або створюють загрозу порушення). Щоправда, відмічається окрема група способів захисту, які зводяться до застосування господарських санкцій. Але це пи-

тання, на наше переконання, слід розглядати вже у дещо іншому ракурсі співвідношення мір захисту та мір відповідальності.

Отже, підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можемо викласти їх таким чином. По-перше, юридичними фактами, які є підставою активізації механізму цивільно-правового захисту, є порушення, невизнання чи оспорювання суб'єктивних цивільних прав чи інтересів, що охороняються законом. Зазначені факти вичерпують підстави перетворення механізму цивільно-правового захисту з потенційного у реальний стан. При цьому особа обирає способи захисту свого права на власний розсуд, але враховуючи сутність права, сутність порушень права, доцільність та ефективність того чи іншого способу захисту. По-друге, примусовість захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів, що охороняються законом, тісний зв'язок механізму такого захисту із процедурно-процесуальними нормами права дає можливість говорити про інститут захисту суб'єктивних цивільних прав як про комплексне юридичне утворення на рівні інституту права. По-третє, правовідносини, які виникають побічно до матеріально-правових відносин захисту, можуть бути як процесуальними, так і процедурними в широкому розумінні, якими охоплюється діяльність відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, нотаріату. Істотний зв'язок матеріально-правової (зміст) та процесуальної, процедурної (форма) сторони захисту цивільних прав та інтересів дає змогу визнавати правильність тієї позиції, яка визначає захист цивільних прав як міжгалузевий комплексний правовий інститут.;

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ "Торговий Дім "Кампус Коттон клуб" щодо офіційного тлумачення положення частини 2 статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 09.07.2002 р., № 1-2/2002 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 28. – Ст. 1333.
2. Гражданское право: Учебник: В 3 ч. / Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. – М.: Проспект, 1997. – Ч. 1. – С. 291.
3. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – С. 257.

4. Грибанов В. П. Интерес в гражданском праве / В. П. Грибанов // Осуществление и защита гражданских прав. – М.: Статут, 2000. – С. 107.

5. Ардашкин В. Д. О принуждении по советскому праву / В. Д. Ардашкин // Советское государство и право. – 1970. – № 7. – С. 37.

6. Вершинин А. П. Способы защиты гражданских прав в суде. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1997. – С. 38.

7. Тертышников В. И. Формы защиты и осуществления субъективных прав граждан, иностранных граждан, лиц

без гражданства и юридических лиц. – Х.: Консум, 1999. – С. 4–6.

8. Цивільне процесуальне право України / За ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 1999. – С. 32–45.

9. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / За заг. ред. В. К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 16.

10. Шевченко Н. Способы защиты прав субъектов хозяйствования / Н. Шевченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 8. – С. 52.

Досліджено цивільно-правові проблеми забезпечення права на захист у контексті вибору способу захисту порушених прав. Схарактеризовано основні способи захисту цивільних прав та інтересів, визначено їх родові ознаки, вказано на зв'язок між змістом і формою захисту цивільних прав та інтересів.

Исследуются гражданско-правовые проблемы обеспечения права на защиту в контексте выбора способа защиты нарушенных прав. Выделяются основные способы защиты гражданских прав и интересов, указывается на их родовые признаки, исследуется связь между содержанием и формой защиты гражданских прав и интересов.

The article investigates the civil-law problems of maintenance of the right on protection in a context of a way of protection of the broken rights choice. The author characterises the basic ways of protection of the civil rights and interests, specifies their general attributes, investigates correlation between the contents and form of protection of the civil rights and interests.

Надійшла 22 лютого 2011 р.

І. О. ШАШКОВА-ЖУРАВЕЛЬ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

М. І. ЖУРАВЕЛЬ

Печерський РУГУ МВС України, м. Київ

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ В ДЕРЖАВАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ І США

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 183–186

Бачення найсуттєвіших рис правового регулювання діяльності профспілок у різних державах базується на дослідженнях правового регулювання діяльності профспілок в національних правових системах, зокрема, на аналізі правового статусу профспілок в європейських державах та Сполучених Штатах Америки.

Наукові дослідження, присвячені вивченню діяльності профспілок у порівняльно-правовому та міжнародному аспектах, знаходили відображення в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Е. Б. Аметистов, Б. С. Беззуб, В. Н. Денисов, А. І. Дмитрієв, Б. Н. Жарков, С. А. Іванов, А. С. Мацко, О. М. Міхатуліна, І. Я. Кісільов, А. О. Шепель, Д. Леслі, У. Магнус, П. Стокер, Г. Тапінос та ін. Однак, зважаючи на складний та багатоаспектний характер проблеми правового регулювання діяльності профспілок у світі, є необхідність у подальших ґрунтовних наукових дослідженнях у цьому напрямі.

Головним завданням є комплексне дослідження специфіки правового регулювання профспілкового руху в різних національних правових системах, що передбачає:

- здійснення аналізу сутності права на профспілкові об'єднання в державах Європи і США;
- дослідження різних видів профспілкового руху в державах світу;
- з'ясування правової та організаційної природи профспілок у різних правових системах;
- виявлення найважливіших рис, що характеризують правове регулювання діяльності профспілок у різних національних правових системах.

Розглядаючи правову природу свободи об'єднання громадян у державах Заходу, потрібно зазна-

чити, що в конституціях більшості країн проголошено право громадян на об'єднання. У деяких країнах, зокрема у Франції, Італії, Японії, Іспанії та Португалії, право робітників на об'єднання в профспілки має статус спеціально встановленого конституційного права.

З точки зору теоретичних положень, що переважають у літературі європейських держав, право на об'єднання до профспілки включає в себе:

- права працівників без будь-якого дозволу державних органів та бюрократичних формальностей створювати профспілки та приєднуватися до них за єдиної умови – підпорядкування їх статутам;
- право створювати федерації і конфедерації профспілок;
- право членів профспілки вільно обирати своїх представників, брати участь у регулюванні внутрішнього життя профспілки;
- право вільно, без будь-якого втручання державної влади, здійснювати профспілкову діяльність.

Також важливо, що право на об'єднання в профспілку, поряд з його прямим (позитивним) значенням, одночасно передбачає і так зване негативне право на коаліцію (право працівника не приєднуватися до профспілки або вийти з неї). В більшості держав Європи та США примусовий юніонізм повністю заборонений або істотно обмежений [1].

Слід підкреслити, що законодавство держав західної Європи прямо або опосередковано до-

пускає плюралізм профспілкових відносин, тобто право працівника приєднуватись до будь-якої профспілки на власний вибір.

Варто зазначити, що становлення профспілкового руху відбувалося починаючи з XVIII ст. у Великобританії, а потім профспілки поступово з'являються в усьому світі.

На сьогодні в юридичній компаративістиці виокремлюють кілька типів профспілкового руху:

- британський (Великобританія, Ірландія);
- американський;
- романський (Франція, Італія, Іспанія, Португалія);
- германсько-скандинавський (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія).

Характеризуючи британський тип профспілкового руху, слід зазначити, що він розвивався на тред-юніоністському підґрунті, який у післявоєнний період зазнав еволюції у бік сприйняття соціал-демократичних, загальнореформаторських ідей.

Британський профспілковий рух і в сучасний період зберігає складність і заплутаність своєї організаційної структури. Можна виокремити щонайменше три типи тред-юніонів:

- цехові профспілки;
- профспілки загального типу, які об'єднують робітників і службовців будь-яких галузей промисловості;
- виробничі (галузеві) профспілки.

Британські профспілки надають істотного значення участі у трипартизмі як на рівні галузей, так і на національному рівні. Однак трипартизм у Великобританії не отримав такого розповсюдження, як, наприклад, у скандинавських країнах, Німеччині або Австрії.

Відносини тред-юніонів з державою та їхня участь у трипартизмі визначаються політичною кон'юктурою – залежно від того, чи перебувають при владі лейбористи, чи консерватори.

Специфіка організаційної побудови обумовила доволі незвичне явище в британському профспілковому русі – свого роду “паралельний юніонізм”, який виник ще в XIX ст. – рух цехових старост (шоп-стюардів). Зазначені цехові старости виконують роль зв'язуючої ланки між членами профспілок конкретного виробництва і місцевим відділенням або окружними організаціями тред-юніонів. Головна функція шоп-стюардів полягає у забезпеченні повсякденного захисту інтересів робітників і службовців у відносинах з адміністрацією [2].

Щодо особливостей американського типу профспілкового руху, слід відмітити, що за останнє століття в Сполучених Штатах Америки відбулася вражаюча еволюція оцінки колективних дій працівників, спрямованих на поліпшення умов праці, – від кваліфікації їх на зразок злочинної змови до визнання їх формою реалізації права, закріпленого у федеральному законі [3].

У 1935 р. Конгрес США схвалив Національний закон про трудові відносини (*the National Labor Relations Act.*), що гарантував право найманих працівників об'єднуватись у профспілки, страйкувати та укладати колективні договори з роботодавцями. Однак, важливо зазначити, що вказаний закон регулює головним чином діяльність приватних роботодавців. Дія Закону про трудові відносини не поширюється на працівників державного сектору (винятком є працівники Федеральної поштової служби).

Відповідно до зазначеного Закону була створена Національна рада з трудових відносин як федеральне відомство з керівництвом у складі п'яти членів. Цей орган контролює дотримання Національного закону про трудові відносини і забезпечує його виконання. П'ять членів керівництва Ради призначаються Президентом США та затверджуються на посади Сенатом [4].

Одним із найважливіших трудових прав, що захищаються Національним законом про трудові відносини США, є право найманих працівників створювати профспілки, вступати до них та укладати колективний трудовий договір з роботодавцем через своїх профспілкових представників.

Слід зазначити, що для створення профспілки працівники мають отримати підтримку більшості членів так званої групи представників профспілок для ведення переговорів з роботодавцями (*bargaining unit*), що являє собою групу найманих працівників, які належать до однієї професійної категорії чи окремої галузі. Працівники повідомляють про своє бажання сформува-ти профспілку, спонукаючи своїх колег підписати так звані “картки, що уповноважують”, в яких профспілці доручається представляти їх інтереси. Після того як зібрано 30 % підписів працівників вказаної групи, Національна рада з трудових відносин може призначити вибори до профспілки.

Важливо, що в ході виборної кампанії, навіть якщо роботодавець виступає проти створення профспілки, він не має можливості використовувати будь-які засоби примусу для того, щоб змусити працівників відмовитись від створення

профспілки. Національна рада з трудових відносин здійснює спостереження за проведенням виборів з метою забезпечення їх справедливому характеру. З того часу як профспілка одержує визнання роботодавця, вона стає виключним представником усіх працівників даної групи, незалежно від того, чи всі вони є членами профспілки. При цьому профспілка здобуває повноваження сприяти укладенню колективного договору, що визначатиме рівень заробітної плати та умови праці. Доволі часто до колективного договору за ініціативою профспілки включаються положення щодо гарантії діяльності профспілок, відповідно до якого працівники, які не є членами профспілки, зобов'язуються сплачувати профспілкові внески або суми, що компенсують діяльність профспілки по захисту інтересів усіх працівників даної групи [5].

Аналізуючи специфіку романського типу профспілкового руху на прикладі Франції та Італії слід зазначити, що в цих державах профспілковий рух, що був поновлений після Другої Світової війни, достатньо швидко розколовся на ряд відокремлених профцентрів, у діяльності яких були істотні розбіжності.

У своїй організаційній побудові романські профспілки після падіння анархо-синдикалізму йшли шляхом створення виробничо-федеративних структур, у цілому відмовившись від цехового принципу. Серед рис організаційної діяльності французьких профспілок можна відмітити їх "замкнутість" на традиційних галузевих орієнтаціях, а також відсутність намагання розширити свої лави за рахунок залучення некваліфікованих робітників і робітників "нетрадиційних" галузей.

У своїх відносинах з державою профспілки Франції, на відміну від англосаксонських країн, протягом тривалого періоду були практично позбавлені можливості впливати на політику держави. Цьому сприяло традиційне для цієї країни одноосібне рішення всіх адміністративних питань централізованим державним апаратом, регулювання ним усіх соціальних відносин без урахування думки профспілок. Така ситуація змінилася в 50–70-ті роки, коли у Франції колективно-договірна практика одержала більш широкі можливості свого розвитку [6].

Щодо германо-скандинавського типу профспілкового руху, потрібно зазначити, що в державах германського типу Національні профспілки службовців і чиновників існують як автономні організації. Після об'єднання Німеччини на початку

90-х років XX ст. в країні з'явився ще один профцентр – Об'єднання вільних німецьких профспілок, яке діяло на території колишньої НДР. Схожа структура організаційної побудови профспілкового руху існує в Австрії і Швейцарії. У зазначених державах створений єдиний консолідований національний профцентр, який здійснює координуючі функції і поєднує невелику кількість галузевих профспілок, що користуються значною автономією у визначенні своєї політики.

Варто зауважити, що відносини з державою і участь у трипартизмі німецьких профспілок залежать насамперед від періодів перебування при владі соціал-демократів. Система соціального партнерства отримала в Німеччині найбільший розвиток в 60–70-х роках XX ст. Зокрема, у 1967 р. у ФРН був прийнятий Закон про стабілізацію економіки, відповідно до якого була запроваджена практика регулярних спільних консультацій федерального уряду, профспілок і підприємців. Участь у них була добровільною, а вироблені "орієнтири" – юридично не обов'язковими. Відповідно до конституції ФРН, уряд повинен забезпечувати загальні умови соціально-економічного розвитку, не втручаючись у тарифні переговори підприємців і профспілок [7].

Скандинавські профспілки мають багато спільних рис з німецькими, зокрема: наявні консолідовані національні профцентри із порівняно невеликою кількістю профспілок, які входять до їх складу; керівні позиції посідають соціал-демократи в профспілковому русі тощо.

Система трипартизму в цих країнах отримала найбільший розвиток, що стало результатом того, що в скандинавських державах впродовж тривалого часу при владі перебували соціал-демократичні уряди, яким, завдяки співробітництву із профспілками, вдалося довести трудящим переваги соціального партнерства [8].

Отже, зважаючи на викладене, можна констатувати такі риси, що характеризують правовий статус та специфіку діяльності профспілок різних національних правових систем:

- система соціального партнерства за участю профспілок є найрозвиненішою в державах романо-германського права, зокрема в Німеччині та скандинавських державах;
- можливість профспілок впливати на політику держави і, відповідно, відстоювати соціально-економічні інтереси працівників на загальнодержавному рівні традиційно є вищою в державах англо-саксонської правової системи;

- найбільшою розгалуженістю характеризується система профспілкових органів у Франції та Італії;
- система контролю за дотриманням профспілкових прав є більшою мірою забезпеченою з боку органів державної влади в Сполучених Штатах Америки;
- найбільший взаємовплив системи профспілок з політичною системою простежується у Великобританії.

Література

1. Кисилев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право. – М.: Дело, 1999. – 728 с.
2. Порівняльне трудове право/ За заг. ред. А.С. Мацка. – К.: МАУП, 2005. – 173 с.
3. A Primer on American labor Law. – 3-d ed. – Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1993.
4. Правовая система США. — 3-й вып. – М.: Новая юстиция, 2006. – 1216 с.
5. Douglas L. Leslie. Labor Law in a Nutshell. 1–4.West, 1992.
6. Лапин Н. Ю. Профсоюзное движение во Франции. – М., 1989. – 326 с.
7. Берман Г. Западная традиция права: Эпоха реформирования. – М., 1994. 348 с.
8. Кисилев И. Я. Зарубежное трудовое право. – М., 2000. – 263 с.

Проаналізовано правове регулювання діяльності профспілок у порівняльно-правовому аспекті. Окреслено правовий статус профспілок у різних правових системах. Головна увага приділяється визначенню найсуттєвіших рис діяльності профспілок у різних національних правових системах.

Проанализировано правовое регулирование деятельности профсоюзов в сравнительно-правовом аспекте. Очерчен правовой статус профсоюзов в разных правовых системах. Главное внимание уделяется определению наиболее существенных признаков деятельности профсоюзов в разных национальных правовых системах.

The present scientific article contains the analyses of the legal regulation of trade unions' activity in comparativistic aspect. The author also outlines the trade unions' legal status in different legal families. The main attention in this article is devoted to the definition of the most essential features of the trade unions' activity in different national legal systems.

Надійшла 23 лютого 2011 р.

ДЕРЖАВА ЯК ОДИН ІЗ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с.187–191

Розкриваються зміст, принципи, умови реалізації діяльності держави щодо розвитку соціального партнерства в українському суспільстві і важливі причини, що гальмують цей процес. Визначена та обґрунтована роль держави з метою вирішення завдань соціального розвитку, її правове регулювання, повноваження та діяльність.

В умовах становлення економіки знань, конкурентоспроможність країни на світовому ринку визначається передусім розвитком людського капіталу. Знання та інформація, поряд з іншими факторами виробництва, стають ключовими економічними ресурсами. Саме кваліфіковані кадри є носієм такого ресурсу, як знання, якість і обсяг якого визначає рівень конкурентоспроможності персоналу, що в свою чергу впливає на рівень конкурентоспроможності підприємства. Отже, необхідним є не тільки накопичення відповідного обсягу знань, а й постійна підтримка їх відповідної якості. Це досягається впровадженням системи безперервного навчання і підвищення кваліфікації найманих працівників на виробництві.

В умовах вищенаведених тенденцій розвитку світової економіки значного поширення набула концепція соціальної відповідальності бізнесу. Функціонування підприємств у межах цієї концепції значною мірою залежить від діяльності держави як суб'єкта соціального партнерства.

Соціальне партнерство – це стратегія і практика цивільного мирного, неконфронтаційного співіснування; спосіб врегулювання соціальних відносин між виразниками інтересів різних соціальних груп і державою, в основі якого лежить соціальний діалог. Воно виступає цивілізованим методом вирішення соціальних конфліктів на різних рівнях – від національного масштабу до конкретного підприємства (роботодавця) [1, 183].

Важливість питання полягає у тому, що в сучасних умовах інноваційних змін стійкість суспільної системи та ефективність ринкової еконо-

міки залежить від характеру взаємин всіх сторін соціально-трудових відносин, які займають важливе місце у справі регулювання національного ринку праці з метою його соціалізації.

Питанням соціального партнерства багато уваги приділяється у наукових працях вітчизняних та іноземних учених, а саме: Л. Баккаро, В. Борисов, С. Лібнер, Р. Одонолл, М. Сімоні, Г. Фолкнер, О. Грішнова, А. Колот, В. Новіков, Г. Осовий [2; 3].

Водночас, недостатньо вивченими залишаються проблеми функціонування системи соціального партнерства, її значення та особливостей розвитку в Україні.

Головним завданням є висвітлення сутності держави як одного із суб'єктів соціального партнерства в контексті міжнародного права.

Важливим чинником і передумовою поширення й розвитку соціального партнерства є проголошення і конституційне оформлення ідеї створення соціальної держави. Після Другої світової війни у конституціях багатьох західних країн були сформульовані завдання побудови соціальної держави. В ст. 1 Конституції 1996 р. Україна проголошена як “суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава”. Однак, це проголошення означає не реальний факт, а лише визначення пріоритетних шляхів розбудови Української держави.

Формування соціальної держави неможливе без ефективної взаємодії органів державної влади з об'єднаннями й організаціями, які представляють соціально-економічні й політичні інтереси різних груп населення, передусім таких визначальних в економічному аспекті груп, як наймані

працівники і роботодавці. Для становлення і розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки важливе формування саме української національної моделі соціальної взаємодії. Могутнім суспільно-політичним чинником становлення в Україні соціальної держави має стати усвідомлення і практична реалізація державною владою, об'єднаннями роботодавців, найманих працівників, суспільством в цілому основних принципів соціального партнерства.

Ефективні партнерські відносини владних структур з об'єднаннями роботодавців та найманих працівників, інституалізація цих відносин не лише поліпшує соціально-економічну ситуацію в країні, а й звільняє державу від багатьох соціальних функцій.

Провідні вчені-економісти в галузі соціально-трудових відносин вважають, що за сучасних умов в Україні необхідне суттєве посилення як за масштабами, так і за результативністю державного впливу на формування національної моделі соціально-трудових відносин, на поширення соціального партнерства.

Конституція України проголошує, що Україна є соціальною державою (ст. 1).

Соціальна держава, яку проголошено в Конституції України, бере на себе цілий комплекс загальнонаціональних функцій у галузі забезпечення гідного життя і вільного розвитку людини — освіти, охорони здоров'я, культури, реалізації у трудовій сфері, соціального захисту, тобто здійснення соціально орієнтованої політики, що має безпосереднє відношення до соціального партнерства. Саме держава має коригувати стихійні процеси майнового розшарування суспільства, встановлювати і гарантувати дотримання мінімальних соціальних стандартів (розмірів пенсій, допомог, заробітної плати і т. ін.), турбуватися про безпеку громадян тощо.

Визначальним критерієм соціальної держави є наявність розвиненої соціальної інфраструктури. Світовий досвід показує, що сформована багатокладна різнобічна соціальна інфраструктура, яка включає систему соціальних допомог, певний обсяг соціальних послуг, розширену сферу колективно-договірного регулювання, є результатом діяльності держави, яка у свою чергу залучає до вирішення проблем, які виникають, представників підприємств і профспілкові об'єднання.

Ступінь державного втручання в різних країнах неоднаковий і визначається багатьма факторами, серед яких домінує вибрана модель соціального партнерства [3].

Завдання держави саме і полягає у створенні за участю організацій роботодавців і найманих працівників ефективної системи соціального партнерства та запровадженні механізму, що забезпечує життєдіяльність цієї системи заради задоволення суспільних потреб у галузі соціально-трудових відносин.

Держава в соціальному партнерстві відіграє кілька важливих ролей: власника, роботодавця, законодавця, арбітра, посередника, координатора. Стосовно державних підприємств органи державної влади виступають як роботодавці, і, відповідно, виконують характерні для роботодавців функції (зокрема, укладання й виконання колективних договорів). Інші основні функції держави в системі соціального партнерства такі: законодавча, правова і нормотворча, прогностична, організаторська, контрольна й арбітражна. Розвиваючи систему соціального партнерства, держава ратифікує конвенції Міжнародної організації праці, що передбачають поліпшення умов для працівників і роботодавців порівняно з чинним національним законодавством і має забезпечувати їх виконання.

Заради створення і розвитку в нашій країні ефективної системи соціального партнерства держава має взяти на себе й ефективно виконувати такі функції:

- узгодження між партнерами на національному рівні основних напрямів соціально-економічної політики в цілому, включаючи розробку мінімальних соціальних стандартів, основних критеріїв і показників соціальної справедливості, заходів захисту суб'єктів соціально-трудових відносин;
- формування й удосконалення механізмів та інститутів, що сприяють узгодженню інтересів соціальних партнерів на всіх рівнях;
- створення відповідних органів для вирішення завдань розвитку соціального партнерства і регулювання соціально-трудових відносин;
- сприяння розширенню участі трудящих в управлінні підприємствами, у власності й у прибутках, а також у державних і громадських справах;
- розвиток і стимулювання переговорного характеру процесу врегулювання конфліктів і протиріч, що виникають між сторонами;
- зменшення кількості й пом'якшення гостроти соціальних конфліктів шляхом розвитку і вдосконалення практики застосування примирних та узгоджувальних процедур;

- формування реальних відносин соціального партнерства на державних підприємствах;
- заохочення роботодавців і працівників до розвитку відносин соціального партнерства;
- сприяння поширенню ідеології і культури соціального партнерства [4].

М. В. Лушнікова, досліджуючи роль держави в механізмі соціального партнерства, наголошувала на подвійному правовому статусі держави. Держава, на її думку, одночасно виступає як носій публічної влади і як партнер. Як носій національного суверенітету держава володіє владними повноваженнями, які традиційно поділяють на три гілки: законодавчу, виконавчу й судову. Держава приймає відповідні закони, якими повинні керуватися суб'єкти трудового права, здійснює нагляд і контроль у сфері праці та здійснює судочинство з трудових спорів.

У ролі соціального партнера, на думку М. В. Лушнікової, держава виступає як роботодавець та партнер. Водночас держава-партнер виконує такі функції: координаційну, примирення сторін, захист суспільних інтересів.

Такої самої точки зору щодо ролі держави у механізмі соціального партнерства притримувався В. І. Комарницький.

Г. І. Чанишевої стверджує, що держава виступає гарантом у соціально-партнерських відносинах та встановлює мінімальні соціальні стандарти.

В. Новіков зазначає, що в регулюванні соціально-трудова відносин і соціального діалогу держава виконує, по-перше, функції публічної влади, по-друге, виступає як соціальний партнер. Як законодавець держава приймає нормативно-правові акти, встановлює правила і процедури соціального партнерства, а також визначає правовий статус учасників переговорного процесу, виступає як посередник при вирішенні конфліктних ситуацій між партнерами та представник і гарант інтересів держави в системі соціального партнерства. Як власник засобів виробництва держава бере на себе функції роботодавця і сама стає стороною угод певного рівня [4].

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що всі вчені вказують на двоїстість ролі держави в механізмі соціального партнерства: вона виступає як носій публічно-владних повноважень і як партнер у соціально-партнерських відносинах.

З нашої точки зору, кожне з наведених визначень щодо функцій держави безумовно приналежне їй. Проте ці дві визначальні функції по-

требують конкретизації та розкриття змісту двоїстої ролі держави у механізмі соціального партнерства.

Для цього насамперед важливо проаналізувати роль держави як носія публічно-владних повноважень у механізмі соціального партнерства на даному етапі розвитку суспільства. Як суб'єкт з публічно-владними повноваженнями держава реалізує насамперед правові форми здійснення своїх функцій, якими зазвичай у механізмі соціального партнерства виступають: законодавство, державне управління, правосуддя, нагляд і контроль.

Слід зазначити, що на відміну від більшості розвинених країн, у яких практика соціально-партнерських відносин передувала закріпленню їх в законодавстві, в Україні, навпаки, їх упровадження відбувається "зверху", а не "знизу", саме при вирішальній ролі держави. Держава приймає нормативно-правові акти, якими повинні керуватися суб'єкти соціально-партнерських відносин.

На нашу думку, до державних заходів, спрямованих на забезпечення механізму соціального партнерства, належать також законодавче закріплення мінімуму трудових прав працівників. Державний рівень гарантій є основою для здійснення форм та укладення і реалізації актів соціального партнерства.

Розглядаючи питання участі держави в соціальному партнерстві, видається слушною думка Є. Б. Хохлова, що держава в механізмі соціального партнерства виступає як суб'єкт публічної влади, який, тим не менш, взаємодіє із суб'єктами інших соціально вагомих інтересів на засадах рівності. Держава-партнер не втрачає публічно-владних повноважень, разом з тим вона їх добровільно обмежує з метою захисту публічного інтересу [5].

Участь держави як партнера в механізмі соціального партнерства виявляється у трьох формах:

- держава на паритетних засадах поряд з роботодавцями та працівниками бере участь у соціальному страхуванні;
- участь держави як суб'єкта колективно-договірного регулювання на державному, галузевому, регіональному рівні в особі відповідних органів (причому в цьому випадку проявляється подвійне правове становище держави: по-перше, як посередника, координатора; по-друге, як сторони колективно-договірного регулювання);
- держава-партнер бере участь у вирішенні колективно-трудова спорів (в особі НСПП організовує примирні процедури).

Як справедливо зазначають Л. М. Анісімов та А. Л. Анісімов, соціальне партнерство необхідно розглядати в органічному взаємозв'язку не тільки з нормами трудового права, а й з соціальним правом (у широкому розумінні), а також з правом соціального забезпечення (у вузькому розумінні). Державні органи соціального захисту, представники сторін і органи соціального партнерства мають знайти спільну формулу взаємовідносин, оскільки соціальне партнерство у сфері праці спрямоване на захист трудових відносин, кінцевою метою якого є як захист працюючого населення, так і тієї його частини, яка в силу об'єктивних обставин вже знаходиться або і знаходилася за межами цих відносин. Ця обставина, на їхню думку, спонукає говорити не тільки про соціальне партнерство у сфері праці, а й про соціальне партнерство в більш широкому спектрі соціально-правового захисту.

Таким чином, роль держави в соціальному партнерстві проявляється через її участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування: держава поряд із застрахованими особами, страхувальниками, тобто найманими працівниками та роботодавцями, бере участь на паритетних засадах в управлінні відповідними фондами.

Система соціального партнерства в Україні не є цілком сформованою і має такі недоліки:

- недорозвинені певні елементи системи: законодавчі, організаційні, соціально-економічні тощо;
- зміст колективних угод не охоплює всі важливі сторони соціально-трудова відносин;
- недостатня кількість залучення найманих працівників до процесу колективно-договірного регулювання;
- недостатньо налагодженою є взаємодія соціальних партнерів на регіональному і галузевому рівнях;
- профспілки не виконують повною мірою своїх функцій щодо захисту соціально-економічних прав та інтересів найманих працівників;
- немає цілком сформованого класу роботодавців як активного суб'єкта соціального партнерства;
- підписання колективних угод не гарантує їх сумлінного виконання, що подекуди пов'язано з невмінням і небажанням соціальних партнерів досягати компромісу;
- недостатньою є матеріальна база громадських організацій, які опікуються питаннями соціального партнерства [6].

Зазначені особливості української дійсності актуалізують завдання розвитку соціального партнерства і свідчать, що партнерські відносини в нашій країні розвиваються у набагато складніших умовах порівняно з іншими країнами.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України основними напрямками розвитку соціального партнерства має стати саме подолання зазначених вище перешкод і проблем. Отже, можна виділити основні заходи, спрямовані на формування ефективної системи соціального партнерства в нашій країні:

- Формування ідеології і культури соціального партнерства в широкому розумінні, що потребує доброї волі та значних тривалих зусиль від усіх сил суспільства і всіх свідомих громадян. Організувати цю роботу і подати реальний приклад її здійснення в державному секторі економіки покликана держава. Загалом необхідна активізація й підвищення ефективності державних функцій в організації соціального партнерства як власника, роботодавця, законодавця, арбітра, посередника, координатора, гаранта дотримання законів.
- Наймогутнішим чинником розвитку соціального партнерства (як і його результатом) є створення сприятливого економічного клімату. Підвищення доходів населення загалом, і передусім трудових доходів, подолання бідності, створення умов для розвитку середнього класу має стати пріоритетним завданням суспільства і держави. Державний протекціонізм на ринку праці, його соціалізація, істотне підвищення розмірів оплати праці в держбюджетних організаціях слід розглядати як важливу передумову узгодження інтересів суб'єктів соціального партнерства.
- Головним атрибутом соціальної держави є реальна відсутність бідних, а не декларативне проголошення допомоги соціально уразливим верствам. При цьому необхідно усвідомлювати, що сталий добробут можливо забезпечити не тільки і не стільки перерозподілом власності одних на користь інших, а головним чином стимулюванням і забезпеченням активної та ініціативної діяльності всіх громадян [6].

Підсумовуючи, можна зауважити, що в Україні поступово формується система процедур вирішення колективних і трудових спорів, примирення і посередництва, трудового арбітражу. В межах

ції системи головними питаннями соціально-трудових відносин є: забезпечення ефективної зайнятості, поліпшення умов і охорони праці, постійне підвищення кваліфікації і навчання найманих працівників, що вирішуються на ґрунті договірних відносин між соціальними партнерами.

Таким чином, для подальшого вдосконалення системи соціального партнерства в Україні доцільним є: залучення до системи партнерських відносин соціальних груп і прошарків, які на даний момент в неї не включені; реформування законодавчих і нормативних актів з питань соціального партнерства і соціально-трудових відносин з метою приведення їх у відповідність із нормами міжнародного права; прискорення ухвалення законодавчих актів, які безпосередньо стосуються системи соціального партнерства і її складових; здійснення додаткових заходів з боку держави, щодо мотивації роботодавців до участі в соціальному діалозі; здійснення заходів по підвищенню поінформованості широких мас суспільства про соціальне партнерство тощо.

Література

1. Пащенко І. Н. Економіка праці та соціально-трудові відносини. – Л., – 2007. – 260 с.
2. Борисов В. Есть ли в России социальное партнерство? // Человек и труд. – 1999. – № 11. – С. 68–73.
3. Колот А. М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання. – К.: Вид-во КНЕУ, 2005. – 230 с.
4. Ляшенко Т. М. Соціальне партнерство як фактор політичної та соціальної стабільності в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Ін-т політ. і етнонаціональних досліджень. – К., 1998. – 191 с.
5. Негель Л. С., Макаренко Л. Л. Світовий досвід розвитку соціального партнерства та його формування в Україні // Стратегічна панорама. – 2004. – № 2. – С. 96–103.
6. Дарченко Н. Д., Рижиков В. С., Єськов О. Л., Мікрюков О. М. Економіка праці та соціально-трудові відносини. – К. – 2007. – 252 с.
7. Офіційний сайт Національної служби посередництва і примирення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nspp.gov.ua>
8. Офіційний сайт Міністерства юстиції України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>

Проаналізовано сутність соціального партнерства як дієвої системи регулювання соціально-трудових відносин, яка постала внаслідок еволюції суспільства індустріально розвинених держав та в результаті якої непримиримі класові протистояння трансформуються у протиріччя та конфлікти значно нижчого рівня, що вирішуються профспілковими організаціями і об'єднаннями роботодавців за умови контролю держави як суб'єкта соціального партнерства.

Проанализирована сущность социального партнерства как действенной системы регулирования социально-трудовых отношений, которая появилась в результате эволюции общества индустриально развитых государств и в результате которой непримиримые классовые противостояния трансформируются в противоречия и конфликты более низкого уровня, которые решаются профсоюзными организациями и объединениями работодателей при условии контроля государства как субъекта социального партнерства.

In the article essence of social partnership is analysed as an effective system of adjusting of sociallabour relations, which appeared as a result of evolution of society industrially the developed states and as a result of what neprimirimi class oppositions are transformed in contradiction and conflicts of considerably lower level, which decide trade-union organizations and associations of employers on condition of control of the state as a subject of social partnership.

Надійшла 3 березня 2011 р.